

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**Дипломна робота
на здобуття першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти
на тему:**

**«Марійка Підгірянка (1881-1963) –
українська дитяча письменниця, педагог»**

студентки IV курсу, група СОІ 42
предметної спеціальності
014.03 Середня освіта
(Історія)

Калинчук Яна Богданівна

Керівник: доктор історичних наук,
професор

Райківський Ігор Ярославович

доктор історичних наук, професор
Рецензент:

Міщук Андрій Іванович

Кандидат історичних наук, доцент

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

м. Івано-Франківськ – 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Формування світогляду Марії Домбровської в дитячі та юнацькі роки	9
РОЗДІЛ 2. Діяльність на педагогічній та літературній ниві	15
РОЗДІЛ 3. Структура та зміст історико-краєзнавчої діяльності в ЗЗСО.....	30
РОЗДІЛ 4. Методика вивчення постаті Марійки Підгірянки в позакласній та позашкільній історико-краєзнавчій роботі	42
ВИСНОВКИ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56
ДОДАТКИ	62

ВСТУП

Актуальність теми. Одну з ключових ролей у творенні історії України відіграють видатні постаті в будь-якому історичному часі. До них належить і Марійка Підгірянка – талановита, обдарована дитяча письменниця, педагогиня, громадська діячка з Гуцульщини, що присвятила своє сорокарічне життя служінню українським дітям, попри важкі історичні обставини. Вона вчителювала в різних сільських школах сучасної Івано-Франківщини та Закарпаття, писала для дітей прості та емоційні вірші, букварі, казки, з глибоко-духовним сенсом, які плекали в школярів, підростаючого покоління почуття любові й поваги до Карпатської природи, найдорожчих батьків, до України як своєї Батьківщини, що перебувала під чужоземним поневоленням.

Попри свою віддану справу, на жаль, Марійка Підгірянка є маловідомою не тільки серед пересічних українців, але й навіть у середовищі сучасних вчителів, науковців з історичного, філологічного чи педагогічного напрямку, в яких вона працювала. Прикро, але дуже мало про неї згадується під час проведення масових культурно-просвітницьких заходів, реалізації наукових проєктів історико-краєзнавчого спрямування. Пропонована дипломна робота покликана частково заповнити цю прогалину, дати уявлення сучасним читачам про основні віхи життя і багату творчу спадщину Марійки Підгірянки.

Щодо навчально-методичної складової дипломної роботи, то її актуальність пов'язана з тим, що історико-краєзнавча діяльність покликана, насамперед, до формування взаємозв'язку між учнями та рідним краєм: його минулим і культурною спадщиною. Надзвичайно важливим завданням залишається організація краєзнавчої роботи в закладах загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО), особливо в позакласній та позашкільній діяльності, бо на уроках історії України на неї безпосередньо відводиться не так багато академічних годин. Зокрема, це повною мірою стосується розгляду постаті Марійки Підгірянки в позакласній та позашкільній історико-краєзнавчій

роботі, що є недостатньо розроблена сучасними професійними методистами. Отже, наукова та суспільна актуальність спонукали до вибору дослідження цієї теми.

Об'єктом дипломної роботи виступає Марійка Підгірянка як історична постать досліджуваного періоду в контексті вивчення її життєпису в сучасній шкільній освіті.

Предмет дослідження – формування та аналіз світогляду Марійки Підгірянки, її діяльність на педагогічній і літературній ниві, місця вшанування пам'яті, а також методичні аспекти вивчення життєпису і творчої спадщини діячки в позакласній та позашкільній історико-краєзнавчій роботі. Авторка звернула увагу як загальний аналіз шкільної історико-краєзнавчої роботи, так і методику використання зібраних та опрацьованих матеріалів на конкретних прикладах.

Метою дипломної роботи є всебічний аналіз, висвітлення і систематизація інформації про ранні роки життя Марійки Підгірянки, формування її світогляду, педагогічну, письменницьку і громадську діяльність, а також з'ясування можливостей для використання матеріалів дослідження в історико-краєзнавчій роботі в ЗЗСО, насамперед, у позаурочний час та в позашкільній освіті.

Авторка дипломної роботи за першим бакалаврським рівнем вищої освіти в досягненні своєї наукової мети поставила наступні **завдання**:

- ❖ з'ясувати дату і місце народження Марії Ленерт (справжнє прізвище діячки, що взяла псевдонім Підгірянка), вплив сімейного і родинного виховання на її світогляд, початок письменницької творчості;
- ❖ проаналізувати багаторічну діяльність Марійки Підгірянки як педагогині-новатора;
- ❖ розкрити творчу спадщину як дитячої письменниці;
- ❖ подати загальну характеристику форм і методів історико-краєзнавчої діяльності в ЗЗСО;
- ❖ продемонструвати методику ознайомлення школярів із постаттю

Марійки Підгірянки в контексті історико-краєзнавчої роботи в позаурочний час та в позашкільлі.

Хронологічні рамки дослідження сягають роки життя Марійки Підгірянки (1881–1963 рр.), де *нижня межа* – рік її народження, а *верхня* – рік смерті. Для глибшого висвітлення постаті діячки в деяких місцях авторка виходить за хронологічні межі.

Територіальні межі дипломної роботи охоплюють, відповідно за місцем народження і вчительської роботи Марійки Підгірянки, численні сільські школи – с. Уторопи, Рибне, Ворона, Антонівка, Братишів, Нижнів та ін. сучасної Івано-Франківської області, с. Зарічеве, Порошкове, Довге – Закарпатської.

Джерельна база. Під час написання дипломної роботи взято до уваги творчий доробок дитячої письменниці, а також спогади – самої Марійки Підгірянки про її дитинство [19], чоловіка Августина Домбровського “Щоб стати вчителькою (Із спогадів про Марійку Підгірянку)” [18], подруги Підгірянки О. Заклинської про її нелегке самостійне навчання та педагогічну діяльність в австрійському таборі [19]. Щодо письменницької спадщини Марійки Підгірянки, використано збірку її поезій “Відгуки душі” [4], уривок із передмови до поеми “Мати-страдниця” про жахливі умови в австрійських бараках [9], оповідання “Малий Василько” на основі подій Першої світової війни в [8], автобіографічне оповідання “Марійчин Великдень” [13].

Авторка опрацювала збірки творів дитячої письменниці під час відвідування фондів Музею ім. Марійки Підгірянки в її рідному с. Білі Ослави Надвірнянського району Івано-Франківської області, де вона народилася, заснованого в 1996 р.: “Мелодії дитинства” [2], “В чужому пір’ї” [3], “Гарний Мурко мій маленький” [5], “Гірські квіти” [6], “Ранкові зустрічі” [10], “Ростіть великі” [11], “Співанки” [12], “Три віночки” [13], “Учись, маленький!” [14]. Крім того, вдалося опрацювати діаспорний журнал для дітей “Веселка” [15; 16; 17], де неодноразово публікувалися її вірші. Для аналізу також взято до уваги найоб’ємну творчу спадщину в одній книзі

(обсягом 784 с.) “Для України вірно жиймо”, що була видана в 2009 р., уже в незалежній Україні [7].

З боку навчально-методичної основи для пропонуваного дослідження було взято прийнятий Верховною Радою Закон України “Про Позашкільну освіту” [21], зокрема для ознайомлення з поняттями про індивідуальну та групову форми роботи, складову патріотичного виховання в позашкільлі тощо. Водночас використано сучасну Навчальну програму з історії для ЗЗСО [22], шкільні підручники з метою визначення кількості академічних годин для дослідження історії рідного краю, можливостей для висвітлення постаті Марійки Підгірянки в шкільній освіті. Як виявилось, у шкільній програмі та підручниках немає навіть згадки про Марійку Підгірянку, що, однак, не заперечує широкі можливості для ознайомлення з її життєписом і творчою спадщиною сучасних школярів, особливо на Гуцульщині.

Стан наукової розробки теми. Постать Марійки Підгірянки привертала увагу педагогів, літературознавців, істориків, але історіографія проблеми ще є недостатньо вивченою, даючи в певних аспектах більш детальний аналіз її діяльності, а в деяких – опосередкований. На жаль, досі немає об’ємної систематичної праці, де б комплексно, поглиблено аналізувалася її педагогічна, письменницька і культурно-просвітницька сфери діяльності. У радянську добу, в 1970–1980-і рр., найбільше життєпис і творчість Марійки Підгірянки досліджували: колишній декан педагогічного факультету нашого університету (колишнього педінституту) М. Стельмахович [55], М. Костенко в співавторстві з П. Баб’яком [24], Ю. Джеджула [32] та ін. Автори згадували Марійку Підгірянку в руслі тодішньої партійно-класової методології, нібито вона з радістю зустрічала події “золотого вересня”, прихід радянської влади на Західну Україну в 1939 р.

У період незалежності України, після 1991 р., науковий інтерес до постаті Марії Домбровської значно зріс. Серед дослідників життєпису і творчої спадщини Марійки Підгірянки були В. Полек [46; 47], М. Вільщук [28], у т. ч. в аналізі її релігійно-духовних творів у вступі до збірки “Три

віночки” [13]. О. Пилипів у загальних рисах подала життєпис Підгірянки [44], як і Б. Гаврилів [30]. Досліджувана тема знайшла відображення в статті Л. Токарук [58]. На особливу увагу заслуговує теперішній завідувач музею В. Левицький, що писав про Марійчине перебування в с. Заріччя [39], вплив на формування її свідомості творів Т. Шевченка та І. Франка [36; 38]. Він у збірці “Для України вірно жиймо” [7] в хронологічному порядку подав життєвий шлях письменниці. Директор Білославського ліцею імені Марійки Підгірянки В. Слезінський [52] проаналізував життя діячки на Франківщині та Закарпатті, де вона в різний час працювала, але детально не торкався її письменницької діяльності. Отже, обрана тема потребує більш докладного вивчення. Значну частину літератури з теми дослідження вдалося знайти в іменному фонді В. Полека в Науковій бібліотеці Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Щодо використаної навчально-методичної літератури з організації історико-краєзнавчої роботи, то Ю. Донець та А. Барбінова [33] розглядали питання патріотичного виховання засобами краєзнавства, В. Сабадуха [49] розкрив теоретико-методологічні засади викладання історичного краєзнавства в контексті НУШ. Б. Пангелов [63], В. Прокопчук [64], Н. Брижак [62] аналізували форми історико-краєзнавчої діяльності, а Б. Максимець [42] та О. Антонова [23] – детальніше зупинилися на індивідуальній формі роботи, зокрема через залучення учнів до Малої академії наук (МАН) України. П. Гороховський [31] та Я. Треф’як [59] охарактеризовували методику проведення історичного уроку з використанням елементів краєзнавства. Однак досі бракує синтезованої праці про історико-краєзнавчу діяльність на уроках історії, в позакласній, гуртковій, факультативній та позашкільній роботі, зокрема на прикладі Марійки Підгірянки.

Методологічну основу дипломної роботи складають принципи історизму, науковості, достовірності, об’єктивності, всебічності, системності та ін. Водночас авторка роботи брала до уваги дослідницькі методи:

історичний, логічний, описовий, ретроспективний, порівняльний, проблемно-тематичний та системно-структурований.

Наукова новизна дипломної роботи полягає в комплексному і розгорнутому дослідженні окремих етапів життя й діяльності Марійки Підгірянки, зокрема дитячих та юнацьких років, різних аспектів її педагогічної і письменницької творчості на основі доступних джерельних матеріалів, наукових праць дослідників. Щодо навчально-методичної складової пропонованого дослідження, то здійснено комплексну систематизацію структури і форм історико-краєзнавчої роботи в ЗЗСО, вперше з'ясовано методику вивчення історичної постаті Марійки Підгірянки в позакласній і позашкільній освіті, крізь призму історико-краєзнавчої діяльності.

Апробація результатів дослідження відбулася під час виступів на “Міжнародній науково-практичній конференції з актуальних проблем теорії і методики навчання історії, географії та громадянознавства” (Запоріжжя, 20 березня 2025 р.) на тему “Висвітлення постаті Марійки Підгірянки на уроках історії України в ЗЗСО” в підсекції “Методика навчання історії”, а також у Прикарпатському національному університеті на звітній науково-студентській конференції за 2024–2025 навчальний рік (секція історія України) (27 березня 2025 р.) та на конкурсі студентських наукових робіт з історії (6 лютого 2025 р.).

Практичне значення дипломної роботи полягає в можливому використанні зібраного й опрацьованого матеріалу під час підготовки і проведення уроків з історії України в ЗЗСО, в позакласній і позашкільній історико-краєзнавчій роботі, а також для написання наукових робіт на історичну і методичну тематику, студентами і викладачами у вищій школі. Матеріали дослідження можуть слугувати в просвітницькій роботі з метою популяризації постаті Марійки Підгірянки для широкого загалу.

Структура дипломної роботи складають вступ, чотири розділи, висновки, список використаних джерел, додатки.

РОЗДІЛ 1. Формування світогляду Марії Домбровської в дитячі та юнацькі роки

Перед всебічним аналізом діяльності кожної історичної постаті, яка зробила вагомий внесок у творення історії своєї нації, спочатку потрібно зазирнути в її життєпис, насамперед – у віхи її дитинства і юнацтва, бо під впливом виховання своїх батьків, дідусів та бабусів, вчителів, активної взаємодії зі своїми друзями, під впливом зовнішньополітичних обставин формується корінь індивідуальності та світогляду в людини на все життя.

Хоч маловідома, але визначна у своїй літературній, педагогічній та громадській діяльності, Марійка Підгірянка (справжнє ім'я та прізвище – Марія Омелянівна Ленерт–Домбровська, останнє прізвище – по її чоловікові) з'явилася на світ 29 березня 1881 р. в мальовничому гуцульському селі Білі Ослави Надвірнянського повіту Станиславівського округу в складі Королівства Галичини й Лодомерії Австро-Угорської імперії (тепер – Делятинської ОТГ Надвірнянського району Івано-Франківської області) в інтернаціональній сім'ї, де її мати – Теофілія Волошин – була українкою за етнічним походженням, дочкою греко-католицького священника Миколи Волошина, що мав свою парафію в с. Заріччя того ж повіту, а батько – Омелян Ленерт – німцем, лісничим за своєю посадою. Марійка була найстаршою дитиною, після неї в сім'ї Ленертів ще народилися четверо дітей: сестри Ганна, Леонора, Іванна та брат Северин [28, с. 3; 7, с. 8].

Марія виростала серед невимовної краси чарівної Гуцульщини, обіймаючи кожного дня свої рідні високі карпатські гори та полонини. Власне, любов до краси цієї природи плекав її тато Омелян, а моральні людські чесноти – матір Теофілія. Це в майбутньому вплинуло на формування її світогляду: любові до рідної землі [40, с. 5].

З жовтня 1885 р. батька Марії Омеляна Ленерта за своєю лісничою посадою перевели до іншого гуцульського села – Уторопи Косівського повіту (сучасного Косівського району). Маленька Марійка, до народження її менших сестричок, залишалася зі своїм люблячим дідусем Миколою

Волошином в с. Заріччя, який вклав значний внесок у її виховання, навчаючи її читанню та письма, розповідаючи їй велику кількість цікавих байок, казок, приказок, елементів усної народної творчості. Своєю священничою діяльністю він плекав духовні цінності доньки, брав її із собою на Богослужіння до місцевої парафії. У своєму помешканні він мав велику бібліотеку, в якій стояли дві бібліотечні шафи, журнали, збірки газетних вирізок з описами різних країн, містилися твори класичної літератури українською, німецькою, польською та іншими слов'янськими мовами. Крім того, отець Микола був поліглотом, тому не дивно, що її володіння іноземними мовами передалися саме від нього. Загалом, Марійка Підгірянка за своє життя, крім української та німецької, знала ще чотири мови: польську, словацьку, французьку і чеську. Вона розуміла також грецьку, італійську, російську і латинську мови [13, с. 3; 28, с. 8; 39, с. 33, 34].

Одного разу, коли Марійка допомагала своєму батькові в кубікуванні деревини, що була закуплена віденськими купцями, вони були вражені від її самотужного вивчення німецької мови. Звісно, купці висловили захоплення тому, що в часи австрійського панування, зокрема в Галичині, мало хто серед неавстрійського населення мав високий рівень володіння німецької мови, якою австрійці й до сьогодні спілкуються як державною мовою сучасної Австрії. Тому, Марійка постійно від віденських купців отримувала якісь гостинці, що заохочувало її до ще більш якісної освіти. Дівчина мала особливу радість від подарованих ними збірок поезій її улюблених іноземних письменників Гейне та Міллера. У подальшому житті її володіння багатьма іноземними мовами послужаться в її перекладацькій справі [39, с. 34].

Перебуваючи в рідному селі Білі Ослави та в сусідньому Заріччю, Марійка нерідко ходила на річки Ославську і Прут до своїх дівчат бавитися, купатися разом з ними і слухати їхнього співу. Щоправда, сама вона не співала, за словами дівчат, не мала дару до співу [52, с. 41].

Завдяки зусиллям діда Марійки М. Волошина, дівчина після повернення до батьківського дому вступила відразу до другого класу

місцевої Уторопської школи. На жаль, потім вона опановувала шкільну освіту за 7–8 клас лише самотужки: її багатодітний батько забезпечував нею тільки свого сина Северина, бо освіта для дівчат та жінок взагалі не була важливою для того часу. Як вона сама про себе писала, “... я самоук, не сміле дитя Підгір’я. Списувала, що мені старі ліси розказували” [4, с. 3]. Неодноразово в майбутньому відома дитяча письменниця Марійка Підгірянкa зауважувала: “Ви всі, що ходите щодня до школи, слухаєте викладачів фізики, математики, не маєте поняття, кільки треба напруження мозку, щоби зрозуміти те, що іншим професор в школі так легко і приступно щодня роз’яснить [19, с. 2]”.

Зі слів Марійки Підгірянкi зрозуміло, що самотійне навчання давалося їй дуже важко, бо весь навчальний матеріал до найважчого рівня, що розтлумачували професійні вчителі дітям у школах, Марійка надолужувала самотійно з допомогою свого тата, що навчав її математики, біології, німецької мови, як етнічний німець за походженням, та вчителя Райта [28, с. 3; 54 с. 49]. Це яскраво свідчить про наполегливе та цілеспрямоване бажання Марії Ленерт бути не просто освіченою людиною, але й професіоналом своєї справи за покликом душі з раннього дитинства – стати вчителькою. Врешті-решт, у 1896 р. Марія Ленерт склала іспити екстерном за восьмикласну шкільну жіночу школу в м. Коломії [54, с. 48].

Паралельно, в тринадцятирічному віці Марійка Підгірянкa починає писати свої перші вірші, але спочатку польською мовою. Мабуть, вплинув на це зовнішній фактор: домінування польської мови як головної в Королівстві Галичини і Лодомерії через політичну перевагу поляків над русинами-українцями на західноукраїнських землях, що посилювалося після поразки європейської демократичної революції, “весни народів” 1848–1849 рр. Її найперший вірш містив чотири рядки для напису на стрічці до похоронного вінка. Українською мовою майбутня відома дитяча письменниця стала писати під впливом читання творів Т. Шевченка, який навіть після смерті продовжував своїм “Кобзарем” прищеплювати національну самосвідомість

[51, с. 121]. Як сама зазначала пізніше, “почала я писати дуже рано, десь вже в 13 або 14 років життя, а писала, бо чула душевну потребу вилити на папір ті вражіння, якими наповнювала мене краса природи. Певно, що і читаннялюбимих письменників не лишилося в мене без сліду. Під впливом Кобзаревої музи розбудилася в мені національна свідомість і дбайливість виробляти свою мову [4, с. 3]”.

Згодом, Марійка Підгірянка присвятила два свої вірші Великому Кобзареві: “В Тарасові дні” і “Наш привіт батькові Тарасові”, надруковані в 1932 р. в часописах “Жіноча доля” та “Українська ластівка”. Вона виступила з доповіддю в Отинії на честь п’ятдесятиліття з дня смерті Т. Шевченка в 1911 р. Своїми спогадами Марійка Підгірянка підтвердила безпосередній вплив карпатських краєвидів на її натхнення в поетичній творчості. До формування такого світогляду молодій Марії сприяло також знайомство з творами видатних українських письменників Лесі Українки, Івана Франка, Богдана Лепкого та ін. [20, с. 66-67; 28, с. 4; 38, с. 65; 51, с. 121].

У 1894 р. Марія вкотре приїжджає в гості до свого дідуся Миколи в село Заріччя. Марійка велику частину свого дня пересиджувала й читала книжки у вищезгаданій дідовій бібліотеці, що була багатою за наповненням різноманітної літератури. Він теж любив читати, тому коли внучка в чомусь не розуміла, завжди радо їй пояснював. Незабутній спогад в її житті стало перше відвідання театральної вистави “Ой, не ходи Грицю, тай на вечорниці” разом з дідом в Коломийському театрі. Це був перший народний аматорський театр, заснований в 1848 р., що мав одну з перших театральних труп, що давала свої вистави в багатьох містах Галичини [39, с. 34].

У квітні 1897 р. на Провідну неділю отець Микола Волошин помер від раптової зупинки серця. Марійка дуже важко перенесла втрату любимого дідуся, бо значну частину свого дитинства проводила в нього під враженням його цікавих розповідей, у родинній бібліотеці [39, с. 34]. Водночас на формування світогляду Марії великий вплив мав також її близький родич о. І. Попель із села Довгопілля, що на Косівщині. Вона була його частим гостем:

родич розповідав їй цікаві історії зі своїх подорожей Італією, Німеччиною, Єгиптом. У його помешканні неодноразово перебували видатні українські діячі Іван Франко, Леся Українка та деякі ін. У колі родини І. Попеля Марійка Підгірянка мала можливість познайомитися з українською письменницею із Буковини Ольгою Кобилянською. Згодом, вона відкривала й пізнавала для себе творчість цієї непересічної постаті в українській літературі та національному русі [35, с. 75; 36, с. 22; 39, с. 33, 34].

Коли Марійка Підгірянка екстерном складала іспити в Коломиї за восьмикласну шкільну освіту, вона мала змогу познайомитися з директором чотирирічної школи Василем Витвицьким. Він дав їй пораду продовжувати своє навчання в межах учительської семінарії у Львові та допомогу з фаховими навчальними підручниками [35, с. 75; 54, с. 48]. Екзамени Марія здала успішно, що було результатом наполегливої і цілеспрямованої самоосвіти, траплялося в той час не так часто, особливо серед дівчат. Свою освіту Марійка Підгірянка вирішила продовжити, здобуваючи фах педагога, вчительки у Львові.

Під час навчання у Львівській учительській семінарії в 1896–1900 рр., Марія здобувала свою освіту знову самотужки, купуючи певні книжки в Коломиї навіть за свої кошти та часто недосипаючи ночей. Вона складала щоденний графік для розкладу занять із метою успішної підготовки до складання іспитів за програмовими вимогами семінарії. Дівчина мала доступ до бібліотеки від товариства “Руська бесіда”. Водночас Марія з радістю допомагала своїм меншим сестричкам у навчанні, підтримувала з ними тісні стосунки, зокрема водила їх уторопськими лісами для збору різновиду суниць. ЦВона цікавилася особливістю гірського лісу, життям тварин, вегетацією дерев й кущів від розповідей свого тата, як донька лісничого [51, с. 121].

Своє навчання у вчительській семінарії Марійка тримала в таємниці від своїх батьків. Зі спогадів її чоловіка Августина Домбровського [18, с. 6], після Великодніх свят у квітні 1900 р. вона почала видавала свою трепетну,

незвичайну поведінку. Її батьки та сестри це дуже помітили, почали допитуватися про причину, на що вона у відповідь сказала: “Потерпіть до обіду, а тоді розкриється мій секрет” [18, с. 6]. Зрештою, просячи в батьків 100 австрійських крон на дорогу до Львова для складання іспиту в семінарії, вона зізналася в таємниці. Звичайно, були всі тому здивовані, але найбільше – її тато. Він до кінця не вірив у її можливості, особливо враховуючи, що навчання відбувалося таємно. Та, зрештою, з благословення батьків та за позичені 50 крон від них та від знайомого листоноші Дудьо, Марія відправилася до Львова здійснити заповітню мрію свого життя: здобути вчительський фах через складання екзаменаційних іспитів екстерном [18, с. 6].

У червні 1900 р. Марія Ленерт успішно склала іспити. Після цього, вона практично відразу отримала вчительську роботу в Уторопській школі. Від цього часу, впродовж сорока років Марійка Підгірянська віддала себе вчительській професії, працюючи в багатьох сільських школах Галичини та Закарпаття, формуючи свідомість дітей на моральних і патріотичних засадах, навчаючи їх на основі передового педагогічного досвіду того часу [44, с. 59].

Таким чином, на формування світогляду Марії Ленерт, у майбутньому відомої української дитячої письменниці Марійки Підгірянки, найбільший вплив мали місце народження, проведення її дитинства в карпатській місцевості, виховання її батьків та дідуся, пізнання навколишнього світу крізь призму читання творів Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, О. Кобилянської та ін., а також наполегливе бажання здобути шкільну та професійну вчительську освіту в непростих умовах, самотужки, докладаючи зусиль без допомоги з боку вчителів. Саме в цей час у віці 13–14 років вона почала писати свої вірші, що стали віхою її продуктивної письменницької творчості, про яку мова піде пізніше.

РОЗДІЛ 2. Діяльність на педагогічній та літературній ниві

Після здобуття шкільної освіти в Уторопах та професійної освіти у Львівській вчительській семінарії винятково своїми власними зусиллями, самотужно, Марія Ленерт, як було вище зазначено, пішла працювати до своєї рідної Уторопської школи, а згодом – до галицьких і закарпатських сільських шкіл, присвячуючи себе навчанню дітям, паралельно активно займалася письменницькою справою. Життєвий шлях Марійки Підгірянки розгортався в умовах подій, що кардинально змінювали тогочасну карту Європи: двох світових воєн (1914–1918 рр. та 1939–1945 рр.), Української революції, суспільно-політичного становища українських земель у міжвоєнний період під владою Польщі (Галичини) та Чехословаччини (Закарпаття), включення Західної України до складу Радянського Союзу після 1939 р. Усе це безпосередньо вплинуло на життєпис, педагогічний та письменницький шлях Марійки Підгірянки.

Працюючи з 1 вересня 1900 р. в Уторопській школі, молода вчителька впроваджувала нові для того часу методики викладання навчального матеріалу. Зокрема, час на проведення уроку вона виділяла шістдесят хвилин – по півгодини для усної та письмової роботи. У той час, коли третьокласники під час уроку виконували усну роботу, то четвертокласники – письмову, після чого вони мінялися між собою у виді діяльності. Письмові роботи вчителька брала до себе додому для перевірки та оцінювання рівня знань учнів. З восьмої ранку до полудня вона займалася з учнями третього та четвертого класу, а з другої до четвертої години дня – з першокласниками. З другокласниками – і вранці, і в обідній час. Для дітей першого року навчання використовувала кольорову крейду, куплену за власні кошти у Львові у двох пачках, для кращого розвитку наочності та світосприйняття, що було потрібно для дітей цього віку. Нею вона малювала квіти, тварин та ін., а до малюнків складала короткі вірші, обов'язково враховуючи вікові особливості учнів, щоб вони з легкістю могли їх запам'ятати, а ще – загадки про колесо, книжку, пилу, сонце, метелика, котика, школу, санчати, козу, дощ, сніг і т. п.

Упродовж свого багаторічного вчителювання Марійка Підгірянка плекала в учнів любов і шану до рідної землі. Крім неї, оригінальну педагогічну роботу на практиці ніхто серед педагогів шкіл, де вона працювала, не практикував. Це сприяло підвищенню рівня відвідуваності уроків серед учнів, покращенню їхньої поведінки під час уроку. Цікаво, що в 1903 р. до Уторопської школи зі своєю перевіркою прийшов Шлемкевич – інспектор шкільної освіти Косівського повіту. Наскільки відомо, він відвідував уроки Марійки Підгірянки, високо оцінивши їх у звіті в “позивітаційному протоколі” [28, с. 4; 51, с. 121; 58, с. 201; 60, с. 22, 23].

Марія Ленерт на початку ХХ ст. почала здійснювати публікації своїх перших поетичних творів. У галицькому часописі “Діло” в 1903 р. був надрукований її вірш “Ой не нам в кайданах ходити”, що носить у собі актуальний сенс і сьогодні – в час російсько-української війни, коли Україна виборює свою національну незалежність ціною власного життя героїв-захисників. Тоді вона вперше підписала себе під псевдонімом “Марійка Підгірянка”, що означало “дитя Підгір’я”. Український композитор та священник Греко-католицької церкви Йосип Кинашевич поклав цю поезію на музику, і надовго вона співалася як славень для піднесення бойового духу серед Українських січових стрільців та усіх національно свідомих галичан. Характерно, що повторно передрукувати повний текст вірша не дозволили ні австрійська, ні польська, ні радянська влади. Лише радянська цензура замість справжніх рядків “Карки згинуть під ярмом; Московським та ляцьким” перемінила на “Шляхетським та царським”, щоб просувати свою комуністичну ідеологію [46, с. 3; 44, с. 49; 58, с. 201]. Із квітня 1991 року, на честь 110-ліття уродин Марійки Підгірянки, на стіні Уторопської школи, де вона працювала, висить меморіальна таблиця, де з лівого боку викарбувано перші її чотири рядки [Див. Додаток Е]:

Ой не нам та не нам

В кайданах ходити!

Ой не нам, та не нам

Ворогам служити!

Після своєї найпершої публікації до 1908 року Марійка Підгірянка продовжувала давати для друку свої вірші до вищезгаданої газети “Діло”, журналу, що виходив під редакцією І. Франка (філологічна секція), “Літературно-науковий вісник”, а також у поетичній антології “Українська муза” [58, с. 201].

У 1904 р. у Львові Марія Ленерт брала участь у вічі галицьких та буковинських вчителів, де свій мав виступ І. Франко. Там вона зустріла свою долю: познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком поляком Августиним Домбровським. Він згадує, що Марія на цьому вічі відрізнялася від інших своїм зовнішнім виглядом, поведінкою, що відповідав вчительському стилю, а особливо своїми глибоко вдумливими очима. Це ще одне підтвердження того, що вона була вчителькою дійсно за своїм життєвим призначенням, покликанням [37, с. 40; 54, с. 48].

Після першої зустрічі Марія та Августин почали спільно діяти в культурно-просвітницькій сфері. Через рік пара одружилася, Марія офіційно взяла прізвище свого чоловіка “Домбровська”, і разом з ним в 1906 р. переїхала вчителювати до села Рибного Косівського повіту, щоб разом працювати в одній школі. З того часу вони спільно проводили культурно-просвітницьку роботу серед місцевого населення, що не подобалося цісарським урядовцям. Тому, в 1908 р. Августина Домбровського перевели до села Ворона Коломийського повіту, а Марія залишилася зовсім сама без рідних та чоловіка із своїми маленькими дітьми в Рибному. Повітові старости та інспектори не дозволили працювати в новому селі разом з чоловіком [28, с. 5; 55, с. 87; 58, с. 200, 201]. Лише через три роки Марія отримала можливість перепрацевлаштуватися до Воронської школи [55, с. 87].

Хочемо також відмітити, що коли сім'я Домбровських проживала на Косівщині, до них завітав у гості політичний емігрант із Слобожанщини у складі Російської імперії, відомий театральний діяч Гнат Хоткевич. Дізнавшись про поетичну творчість Марійки Підгірянки, він охоче взяв із

собою декілька записів віршів для друку в наддніпрянських журналах. Їхня тепла зустріч яскраво показала національну єдність, яка була між українцями, розділеним кордоном між Австро-Угорщиною та Російською імперією [58, с. 201].

На основі опублікованих віршів, що друкувалися впродовж п'яти років після виходу в світ поезії “Ой не нам в кайданах ходити”, в 1908 р. Марійка Підгірянка за сприянням Івана Франка та Константини Малицької видала свою найпершу збірку творів під назвою “Відгуки душі” [68, с. 137]. Вона зняйшла позитивний відгук серед прогресивної громадськості.

Перебуваючи в селі Ворона під час вакацій, Марійка Підгірянка мала знайомство з багатьма жінками. Вона давала їм корисні поради щодо лікування хворих дітей та як від цих хворіб вберегтися. Отже, вчителька не замикалася суто на проблемах подачі нового матеріалу на уроках, а намагалася бути авторитетом для учнів та батьків, цікавилася різними аспектами життя своїх вихованців. Жінки нерідко підходили до неї почути мудре слово стосовно їхніх життєвих незгод, складних періодів у взаємодії між сусідами, своїми чоловіками і т. п. [52, с. 25].

Марія Домбровська безпосередньо допомагала своєму чоловікові в його громадському житті, коли він мав посаду секретаря профспілкового товариства “Взаїмна поміч українського вчительства”. Під час загальних зборів в 1910 р. в цьому товаристві вона мала педагогічну доповідь на тему “Чи може вчитель успішно працювати, не доповнюючи свої загальноосвітні і педагогічні знання”. Коли деякі присутні педагоги заявили про відсутність власної бібліотеки, М. Домбровська з радістю дозволила користуватися своєю. Молодим працівникам шкільної освіти Марія пропонувала педагогічні праці з метою їх простудіювання та рецензування на наступних вчительських зібраннях [52, с. 26; 58, с. 202].

У середині 1911 р. був заснований двотижневик “Український учитель” та додаток з назвою “Рідна школа”. Марія редагувала додаток, але, крім того, часто поповнювала вчительський двотижневик своїми статтями (їх було

вісім), щоб журнал вийшов з друку. Як правило, вчителі лише в поодиноких випадках надсилали свої публікації [52, с. 27]. Однак Марійка Підгірянка була не звичайною вчительною, а педагогом-новатором, активною громадською діячкою.

У 1912 р. Марійка Підгірянка написала вірш “Україно”, присвячуючи його своєму дядькові Попелю з Довгопілля, де висвітлила столітні страждання української землі через ворогів та перевертнів. Композитор А. Баландюк пізніше поклав поезію на музику для свого хору на фортепіано [24, с. 4; 26, с. 4].

Під час вчительської атестації в 1913 році в Заліщицькій учительській семінарії на Тернопільщині Марійка Підгірянка познайомилася з директором цього закладу – Осипом Маковеєм, який разом з тим був літературознавцем, громадським діячем та доктором філософії, випускником Чернівецького університету. Він був присутній на двох її заняттях у четвертому класі з німецької мови та математики [52, с. 4]. Звернувши особливу увагу на різноманітні її методи викладання в школі, О. Маковей їй прямо сказав: “Ваше місце не в сільській школі, а в школі вправ при учительській семінарії” [52, с. 4].

У березні 1914 р. на з’їзді слов’янських вчителів, секретарем якого був А. Домбровський у приміщенні Львівського оперного театру, учасники декламували вірш Марійки Підгірянки “Хай неволя тьми зникає”. А вже через сім місяців – 30 жовтня того ж року – на початку Першої світової війни та російської окупації в Галичині, російська жандармерія здійснила в неї обшуки, вилучила її твори, матеріали на основі згаданого з’їзду слов’янських вчителів, листи з українською вчителькою Константиною Малицькою тощо [58, с. 202].

Під час повторного приходу австрійських військ до Станіславщини в 1915 р. її чоловіка А. Домбровського мобілізували до австрійської армії, а Марію разом з чотирма дітьми відправили до табору українських біженців (вигнанців) у нижньо-австрійському місті Гмінді. На жаль, у той час

загубилися невипущені у світ поетичні збірки “На чужині”, “Краплини крові”. Важкі обставини, які доля поклала на жіночі плечі, – жахливі умови табору на чужині, туга за рідним краєм, самотнє утримання маленьких синів та дочку, коли чоловік перебував на фронті, – не змогли зламати сильну духом Марійку Підгірянку. Ба більше, навіть у цьому таборі вона продовжувала робити свою справу: писати нові поетичні твори та навчати дітей [28, с. 6; 32, с. 37; 56, с. 1; 58, с. 202].

У спогадах української педагогині Осипи Заклинської (дружини письменника Богдана Заклинського), яка разом з ним теж потрапила в австрійські бараки, розповідалося, як Марія долала пішки дев'ять кілометрів, щоб дістатися до дітей-вигнанців, яких навчала грамоти. Жодного разу вона не пропустила свої заняття, незважаючи на несприятливі життєві обставини. За словами О. Заклинської, “поетеса вклала в школу не лише свої моральні і фізичні сили, але й матеріальні засоби. Коли діти не мали зошитів, купувала вона їм за свої гроші, щоби тільки мали на чім писати” [19, с. 2]. Це свідчило про її дійсно глибоке і щире бажання віддати себе дітям. Навіть строгий керівник баракових шкіл, німець за походженням Жак із захватом зауважував на професійність її підходу до справи [52, с. 4, 5].

Паралельно Марійка Підгірянка не залишила свою творчу діяльність, видала власне перше оповідання під назвою “Малий Василько” в 1916 р. у Відні. В оповіданні висвітлено патріотичне виховання батьком свого сина Василька для оборони від російських загарбників, справжню картину Першої світової війни на західноукраїнських землях, як українці були змушені воювати по двох сторонах барикад, але з глибокою любов'ю до України: тато Василька за мобілізацією в імперії Габсбургів пішов до австрійської армії, а його найближчий родич, теж українець – до російської [8, с. 3, 8].

Крім оповідання, у книжці “Малий Василько” подані вірші Марійки Підгірянки “Синови”, “Жиймо в згоді”, “Українка я маленька”, “Вкраїнець – моє ім'я”, що мають у собі теж патріотичні елементи [8, с. 8, 15, 16]. Через рік у журналі “Шляхи” (видання Українських січових стрільців) Марійка

Підгірянкa опублікувала свій вірш “Не журіться, люде” [53, с. 4]. На перешкоді літературній творчості не стали навіть криваві події польсько-української війни 1918–1919 рр. Так, у 1918 р. вона написала твір “Сон на могилі”, а в 1919 р. на основі свого тяжкого перебування в австрійському засланні – поему “Мати-страдниця”, показуючи страждання української матері за своїми загиблими дітьми в таборі [9; 57, с. 10].

У передмові до нової поеми Марійка Підгірянкa охарактеризувала тамтешні страшні умови життя: “... Бараки були побудовані на мляковинню, а випари з нього, та ще безнастанні дими з вугля, дуже погано впливали на здоров’я виселенців ... Будинки бараків були складені наскоро з дощок, в стінах були величезні шпарі і через них втискався мороз і мрак ... Та найчорнішою картиною баракowego життя було масове вимирання наших дітей. Обчислено, що в самім Гмінді умерло 15000 української дітвори. Пр.(иміром) кір, що в нормальних обставинах на селах рідко коли кінчався смертю, тут рідко коли кінчався видужанням. Могилки на бараківім цвинтарі множилися, як гриби по дощі. Богато матерей втратило у Гмінді всі свої діти. А отся поема – то правдива історія одної із тисячів нещасливих матерей” [9, с. 2, 3]

Найперше поема була надрукована українською діаспорою у Філадельфії, згодом – у Львові, пізніше – в чехословацькому журналі “Дукля” [58, с. 202]. За часів незалежності України цей твір було перевидано у видавництві “Нова зоря” в Івано-Франківську. Аналізуючи поему, педагог, викладач Прикарпатського університету М. Стельмахович порівняв його із новелами Василя Стефаника [55, с. 88]. Дослідник постаті Марійки Підгірянки Василь Левицький зауважив, що “Мати-страдницю” неможливо читати без сліз. Коли австрійський табір в 1918 р. ліквідували, Марійка Підгірянкa разом зі своїми дітьми перебралася до Моравії, бо туди повернувся її чоловік А. Домбровський після війни, точніше – з російського полону. У місті Сватоборжіца вона навчала дітей, що нездужали на трахому (хронічне інфекційне захворювання очей) [58, с. 202].

Публіцист і громадський діяч Богдан Заклинський в 1919 р. випустив у світ “Буквареву “Читанку”, вмістивши в ньому чимало віршів Марійки Підгірянки [58, с. 202]. У тому ж році, за порадою своїх товаришів, сім’я Домбровських переїжджає до Закарпаття, подружжя продовжувало вести свою педагогічну, культурно-просвітницьку діяльність, як до Першої світової війни. Спочатку, Марія оселилася в селі Зарічево Перечинського повіту (не плутати із селом Заріччя Надвірнянського повіту!), працюючи вчителькою в місцевій школі. Потім, у 1921 р., через повторне переведення її чоловіка до іншого навчального закладу в селі Порошкове того ж повіту, Марійка Підгірянка поїхала до нього в школу працювати [28, с. 7; 32, с. 37; 55, с. 88; 58, с. 202].

У 1927 р. під формальним приводом відсутності чеського громадянства Марію та Агустина звільнили із вчительської посади в с. Довгому, однак, справжньою причиною цього стало друк Марійкою Підгірянкою, всупереч позиції офіційних властей, шкільних підручників, буквариків, дитячих п’єс українською мовою, що були за основу шкільного навчального матеріалу [55, с. 88]. Хоч у міжвоєнній Чехословаччині було більш лояльне ставлення до української мови в шкільній освіті на етнічних землях, населених українцями, ніж у сусідній Польщі, все-одно патріотично налаштовані вчителі стикалися в цьому питанні із значними труднощами.

Незважаючи на переслідування Домбровських з боку чехословацької влади на Закарпатті, цей період став, по суті, розквітом її письменницької творчості. Можливості для друку україномовної літератури в міжвоєнній Чехословаччині були набагато кращі, ніж в інших частинах етнічних українських земель, що перебували під владою Польщі чи Румунії, не кажучи вже про радянську владу (за винятком хіба що короткочасного періоду “українізації”). Марійка Підгірянка в міжвоєнний період внесла важливий внесок у розвиток української дитячої літератури. Хоч вона була змушена писати закарпатським діалектом, бо інакше б твори не допускали до друку. Так, в 1920–1921 рр. Марійка Підгірянка випустила україномовні п’єси

релігійного характеру на прохання завідувача шкіл регіону Пешка. Водночас для постановки сцен у школі з метою духовного виховання учнів письменниця написала кілька творів: “Гостина Святого Миколая на Підкарпатській Русі” (1920 р.), “Вертеп” (1921 р.), присвячений митрополиту ГКЦ Андрею Шептицькому. У творі, зокрема, описуються події приходу Ісуса Христа на світ, проводячи історичні паралелі з пробудженням українського народу, що мов народження Спасителя, було визволенням і підняттям України з руїн [13, с. 3, 8].

На особливу увагу заслуговує п’єса Марійки Підгірянки “На чужому пір’ї”, де синичка – головна героїня твору, соромлячись свого простого вигляду, хоче відлетіти жити до інших пишних птахів у чужий край. Однак, після свого відлету вона прагнула повернутися до рідного дому. І на завершення – ця синиця вже ж таки прилетіла до нього. Сенс п’єси – не можна цуратися своєї Батьківщини, бо, власне, вдома, на своїй рідній землі почуватимешся найщасливіше [3]. Цей твір був надрукований в 1922 р. в ужгородському видавництві “Вікторія” із надписом: “Присвячую українським діточкам по цей і по той бік Карпат” [58, с. 202]. Для закарпатських діточок п’єса стала чи не найулюбленішим твором, читали її з величезною цікавістю. Зокрема, на її основі відбувалися різні дитячі вистави [58, с. 202].

У 1925–1927 рр. Марійка Підгірянка видала в трьох накладах літературні матеріали для початкових класів “Ластівка” у вигляді читанки, а в 1926 р. – “Збірничок віршів для дітей” в Ужгороді [41, с. 99]. Не маючи за що жити після звільнення з роботи на Закарпатті, її вищезгадана подруга К. Малицька порадила Марії перейти на приватне вчительство до внуків Івана Франка – Тараса і Мирона – до села Довгого Іршавського повіту, що впродовж двох років вона цим і займалася. Паралельно, чоловік Августин разом з чотирма дітьми був змушений повернутися до Галичини, своєї «малої батьківщини», через вимогу залишити Чехословацьку державу [7, с. 12; 27, с. 202; 58, с. 202].

У липні 1929 р. повертається й сама Марійка Підгірянкa – до села Антонівки Тлумацького повіту Станіславського воєводства, що було під владою Польщі, однак з умовою: чоловік з дітьми не мають права до неї приїжджати. Як бачимо, її доля вкотре розкидує по різних селах Галичини та Закарпаття, вона, як у розумінні чиновників неблагонadійна через свої політичні погляди, зазнала переслідувань з боку вже польської влади [43, с. 1; 52, с. 42; 67]. По-друге, часті переїзди Марійки Підгірянки з місця на місце позначилися на її матеріальному і фінансовому становищі. Втім, як слушно зауважив науковець Б. Тимінський, “... і тільки поезія приносила їй спокій і розраду” [57, с. 10].

Після повернення в Галичину 1929 р. Марія Домбровська знову працює вчителькою, в приміщенні нової будівлі Антонівської школи. Вона проживала навпроти неї в будинку родини Коваликів. В одній з кімнат Марія на застеленому скатертиною столі перевіряла учнівські роботи, писала вірші, читала [52, с. 42]. Причому Марійка Підгірянкa була єдиною вчителькою в цій школі. Вона проводила уроки двічі на день, за власним бажанням робила розподіл дітей за класами. Для першокласників застосовувала метод чеського педагога Кожішека-Юнобауера. За його концепцією, вчителі мали збудити в учнів творчість до самостійного відтворення малюнків. Для другокласників, крім вищезазначеного, поглиблювала пізнавальну активність елементами фольклору, природи, тим самим розвивала в учнів навколишню цікавість до людського життя. Для третьо- і четвертокласників впроваджувала шкільні предмети з рідної мови, природознавства, історії та географії, спонукаючи учнів послуговуватися, зокрема, уявою. У позакласній діяльності проводила для дітей різні дитячі ігри, забавки, загадки тощо [52, с. 43; 58, с. 203].

Від початку вчителювання Марії Домбровської в с. Антонівці школярі активно відвідували заняття взагалі зі стовідсотковим показником. Вони настільки полюбили свою вчительку, що не поспішали ходити додому після уроків. Бували випадки, коли діти навіть втікали з дому, всупереч волі деяких батьків, щоб приходити до неї до школи. А батьки учнів дуже шанували

Марію Омелянівну, яка користалася заслуженим авторитетом серед школярів та їх батьків [52, с. 43].

Як відомо, найкращу оцінку педагогічної діяльності своєї вчительки може скласти її учень. Учениця Марійки Підгірянки Г. Дудій згадувала: “Марійка Підгірянка докладала всіх сил, щоб навчити дітей грамоти, водила нас у ліс, влаштовувала цікаві забави ... На новорічні свята влаштовувала ялинку, прикраси до якої робили діти самі ... Зуміла згуртувати навколо себе і молодих, і старших. Читала їм вірші Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка” [52, с. 43].

Одночасно Марійка Підгірянка заснувала вечірню школу для неписьменних, проводила просвітницьку справу: керувала драматичним гуртком, де сільські аматори ставили сценки із п'єс “Ой не ходи Грицю тай на вечорниці”, “Назар Стодоля” та ін. Вона допомагала місцевим жителям разом з дочкою Дар'єю розвиватися в художній самодіяльності. По суті, була для антонівських селян не тільки як вчителька Антонівської школи, а ще помічницею, порадицею та навіть лікаркою. Вчила жінок займатися господарством та вишивкою. Її запрошували навіть на хрестини, весілля, на яких Марія без абсолютної відмови була присутньою на урочистостях [52, с. 44].

У вільні хвилини Марія Домбровська писала твори, але через посилену загруженість у с. Антонівці, друкувала не так багато. Звісно, продовжувала писати для дітей, друкувалася в дитячих та жіночих газетах. Так, в 1929 р. у газеті “Жіноча доля” опублікувала своє оповідання “Марійчин Великдень” на основі реальних подій, де чітко передано передвеликодні очікування, традиції святкування Христового Воскресіння крізь призму очима дівчинки Марійки, тобто самої авторки твору. Твір, написаний живою, барвистою мовою, наповнений метафоричністю [13, с. 6, 7; 58, с. 203; 61, с. 123], справив позитивне враження на читачів. Оповідання Марійки Підгірянки може слугувати як джерело для дослідження фольклору й етнографії

Галицької Гуцульщини, адже Марійка, як відомо, своє підліткове життя проводила в дідуся в с. Заріччі та в себе в Уторопах.

Також, у Львові в 1932 р. Марійка Підгірянка випустила дитячі поетичні казки [30, с. 59]:

- “Брисько, гуска і лисичка”;
- “Юркова мандрівка”;
- “Юрко Жмурко і Хмурко”;
- “Кравчиня Маруся” із виховним та повчальним аспектом.

У 1930-тих рр. Марійка Підгірянка написала вірші для дітей “Зайчик і лисичка”, “Зайчик і песик” та ін. із повчальним змістом [58, с. 203]. Чимало віршів письменниці були покладені на музику. Так, композитор Б. Кудрик написав музику до Марійчиного вірша “Розмова дівчинки із місяцем”, а М. Гайворонський – до вірша “Ой, сніжку, ти, сніжку”. Ці поезії були видані в журналі “Дзвіночок” в 1935–1936 рр. [52, с. 41].

Однак далеко не всі з місцевих мешканців знали, що дитячі віршики Марійки Підгірянки – це під авторством самої вчительки Марії Омелянівни, бо за своїм характером і моральними принципами вона була дуже простою і скромною, не розголошувала про це [52, с. 44].

Тлумацький інспектор Новодворський позитивно відзначив педагогічні здібності Марії Домбровської, тому в липні 1937 р. призначив її на посаду директора школи в селі Братишів на Тлумаччині. Ба більше, польським вчителям було рекомендовано прийти на її заняття з метою ознайомлення з методикою її викладання на уроках у початкових класах. Вона навіть взяла участь у поетичному конкурсі при «Товаристві взаємної помочі вчителів» зі своїм знаковим віршем “Складаємо присягу”, що згодом став вчительським гімном. Мелодію для твору написав композитор Станіслав Людкевич. За нього Марійка Підгірянка отримала винагороду в розмірі ста п’ятдесяти польських злотих, а наступний її вірш – “Хай воля у тьмі зникає” – був оцінений у сто злотих [52, с. 44; 58, с. 203].

У вересні 1939 р. на початку Другої світової війни, під час вторгнення радянських військ на Західну Україну, зокрема на Станіславщину, Марія Домбровська скликала педагогічну нараду в Братишівській школі для повідомлення про вимушену реорганізацію навчання на радянську систему освіти. М. Домбровська раділа хоч з того, що уроки будуть вестися українською мовою, бо польська влада в міжвоєнний період внаслідок своєї шовіністичної політики гальмувала розвиток освіти рідної мовою [52, с. 45]. Невдовзі Марійка Підгірянка зреклася директорського місця, залишаючи його для свого чоловіка Августина, але Марія продовжувала вести свої, як і раніше, висловлюючись сучасною термінологією, нестандартні уроки. Її доросла донька Дар'я теж продовжила професійний шлях своїх батьків – стала вчителькою в початкових класах у тій же школі [52, с. 45].

Однак Друга світова війна сколихнула сім'ю Домбровських. Через влучання бомби нанівець згоріло їхнє житло: вогонь знищив сімейну бібліотеку, майно, друковані та від руки писані твори і т. д. [52, с. 44]. На додачу, з Марійкою Підгірянкою трапився нещасний випадок, що мало не забрав її життя. У 1940 р., йдучи з бібліотеки села Нижніва (колишній Тлумацький повіт) додому, на неї налетів переляканий кінь, який своїми копитами сильно вдарив Підгірянку за плече. Внаслідок цього, вона отримала важкі травми: струс мозку і перелом ключиці, прикувши її довший час до ліжка. Той випадок назавжди позбавив Марійку педагогічної діяльності, вона була змушена звільнитися із шкільної роботи. Це позначилося на тривалій неможливості для М. Домбровської творити поезії, писати казки і загадки для дітей. Однак, в 1941 р. спільно зі своїм чоловіком вона склала і видала у Станіславі (сучасний Івано-Франківськ) “Букварик для українських шкіл” [52, с. 44; 58, с. 203].

Переживши примусове переселення на роботу до Німеччини в часи нацистської окупації, в ході німецько-радянської війни 1941–1945 рр., родина Домбровських повернулася до села Вікняни Тлумацького району. Коли влітку в 1948 р. в гості до Марійки завітав її онук Юрко, то вона складала

спеціально для нього казочки, віршики. З приходом радянської влади в Галичину 1944 р. до кінця життя відома дитяча письменниця писала поезії виключно для своїх внуків, не подаючи їх до широкого друку. Крім того, розробляла до них власними руками книжечки, де вміщувала до кожної поезії дитячі картинки. Для прикладу, її син Маркіян з далекої Австралії прислав останній поетичний зошит М. Домбровської завідувачу музею ім. Марійки Підгірянки в с. Білих Ославах Василю Левицькому з метою збереження творчої спадщини своєї матері [52, с. 44; 58, с. 203].

Попри її прийняття до Спілки письменників у 1959 р., за часів хрущовської “відлиги”, в радянський період за її життя Марійчині твори взагалі не друкувалися, а тим більше не перевидавалися. Якщо вони в окремих журналах таки виходили в світ, то лише перемінюючи окремі її рядки, видаючи їх у руслі тодішньої партійно-класової ідеології як заклик до міжнаціональної єдності трудящих у боротьбі за соціалістичні ідеали, прославлення радянського патріотизму і т. п. [29, с. 3]. За винятком хіба що останньої збірки “Гірські квіти”, надрукованої в 1962 р. в Ужгороді, у співавторстві з маловідомими поетами Миколою Божуком та Марусею Тилянською. Лише після її смерті київські та львівські видавництва в 1970–1980 рр. видали дитячі збірки з назвами:

- “Безкінечні казочки”;
- “Грай, бджілко” з малюнками;
- “Ростить великі” [11];
- “Школярики йдуть” [58, с. 204].

Свій останній ювілей, до 80-ліття, Марійка Підгірянка відзначила в 1961 р. у колі гостей, серед письменників та літературознавців у с. Рудному на Львівщині, куди сім’я здійснила переїзд з Вікнян. Вона відійшла у вічність 18 травня 1963 р. у віці вісімдесят два роки. Похована у Львові на Личаківському цвинтарі на полі №5 [58, с. 203].

У найбільшому обсязі твори Марійки Підгірянки видаються в часи незалежності України. На честь її 110-ліття з дня народження, в 1992 р., було

видано в Ужгороді збірку “Зіллюся серцем свого народу”. Пізніше твори дитячої письменниці були опубліковані, зокрема в передруці, в таких містах:

- м. Коломия – “Три віночки” (1995 р.) на релігійну тематику [13], “Мелодії дитинства” (1996 р.) [2], що містять матеріали з архівів та від самої родини Домбровських;
- м. Івано-Франківськ – “Таїна Миколаївської ночі” (2004 р.) на основі її творчої спадщини на Закарпатті, перевидані “Марійчин Великдень” (2005 р.), “Мати-Страдниця” (2006 р.) [9], “Для України вірно жиймо” [7]. Остання збірка – найповніше видання творчості Марійки Підгірянки, що побачило світ за сприянням уже згаданого В. Левицького та її сина Маркіяна Домбровського;
- м. Львів – друге видання казочки “Кравчиня Маруся” (2017 р.), “Княжі дочки і сини” (2019 р.) – про красу земної природи, зміни пори року, місяці [58, с. 204].

Літературну діяльність дитячої письменниці Марійки Підгірянки, що не отримала широке визнання з ідеологічних причин на радянській Україні, була замовчувана або частково спотворювалася, все-таки позитивно оцінювали видатні літератори: Максим Рильський (“Марійка Підгірянка – справді народна, щира, ніжна, талановита поетеса”), Дмитро Павличко (“... слово поетеси Марійки Підгірянки не пропаде ніколи”) [58, с. 204], Ірина Вільде та багато ін. З цими твердженнями авторитетних письменників важко не погодитися.

Отже, Марія Підгірянка приділяла найбільшій уваги вчителюванню та письменництву. Вона була не тільки педагогом-новатором, але й дитячою письменницею, писала для учнів казки, вірші, п’єси на релігійну, побутову, національно-патріотичну тематику. Навіть переслідування австрійської, польської чи радянської влади та інших окупаційних режимів у XX ст., важкі матеріальні умови життя та часті вимушені зміни місця вчительської праці не змогли завадити її продуктивній діяльності на педагогічній і літературній ниві, що мала надзвичайно важливе суспільне значення.

РОЗДІЛ 3. Структура та зміст історико-краєзнавчої діяльності в ЗЗСО

Важливим елементом у вивченні минулого України в закладах загальної середньої освіти посідає краєзнавчий аспект – вивчення історії своєї «малої Батьківщини», де народився, зростав, навчався, плекалися моральні чесноти від батьків, вчителів, представників старшого покоління. Крізь призму цього можна простежити хід загальної історії в будь-якому історичному часі. Історико-краєзнавча діяльність є віддзеркаленням і частиною суспільно-політичного, соціально-економічного та культурного життя українського народу, самого суспільства – минулого і теперішнього. По-друге, історична подія в тому чи іншому населеному пункті часом виступає навіть епіцентром розгортання подій в історії України.

Під терміном “краєзнавча діяльність” не обов’язково йде мова про вивчення певної місцевості виключно сільського чи міського типу. Поняття “край” охоплює також широке значення – велику територію, що може охопити межі об’єднаної територіальної громади (ОТГ), району, області, історико-етнографічного регіону і т. п. [48, с. 15]. Наприклад, це цілком стосується розгляду періоду українського національного відродження в Галичині під владою Габсбурської монархії в XIX – на початку XX ст., або різних аспектів життя у складі Другої Речі Посполитої в міжвоєнний період.

Як слушно зауважував В. Сабадуха, пізнання історії рідного краю дуже тісно переплітається з вихованням підростаючого покоління [48, с. 20], адже висвітлення краєзнавчого компоненту на уроках історії, в позакласній діяльності чи в позашкільних закладах освіти формує почуття патріотизму до своєї “малої Батьківщини”, національну свідомість, гордість за минуле свого краю, цікавість до життя своїх предків, спонуки глибшого пізнання населеного пункту, де ти народився і живеш, тощо. Це одне з найважливіших завдань педагога в навчально-виховній діяльності, особливо в теперішніх умовах сучасної російської збройної та ідеологічної агресії проти Української держави [33, с. 138].

Пізнання краєзнавства має в собі принципи, яких обов'язково мають дотримуватися пелагоги – вчителі історії, керівники краєзнавчих гуртків та ін. [48, с. 34]:

1. Патріотична складова, про яку говорилося вище.
 2. Науковість – процес навчання повинен базуватися на науково-теоретичному підґрунті, володіння методикою дослідницької роботи.
 3. Природовідповідність – врахування можливості, інтересів учнів відповідно до їхніх вікових категорій.
 4. Синтез навчальної та суспільно корисної діяльності – на основі засвоєних знань варто створити окремий куток для розповсюдження краєзнавчої інформації серед інших.
 5. Комплексність – використання ключових та предметних компетентностей, використання міжпредметних зв'язків.
 6. Систематичність – історико-краєзнавча робота має проводитися протягом навчального року, навіть у період шкільних канікул.
 7. Плановірність – має відбуватися згідно з розкладом занять, краєзнавчих заходів, узгодженими з річними планами школи, діяльністю музеїв, гуртків тощо.
 8. Наступність – перехід від початкового до високого рівня знань, налагодження взаємозв'язків між туристсько-краєзнавчими товариствами, гуртками, факультативами різного віку.
 9. Взаємодія дитячих гуртків з іншими державними освітніми установами.
 10. Співпраця між учнівською самодіяльністю та педагогічним керівництвом.
 11. Нормова конкурентноспроможність між дітьми з метою підвищення рівня їхніх знань, досягнення наукових цілей, успіхів, відкриттів.
- Найосновнішу інформацію про певну місцевість учитель разом з учнями може отримати або підвищити свій рівень знань, умінь та навичок за допомогою наступних засобів [31, с. 6]:

- краєзнавчої літератури;
- місцевої преси і телебачення (якщо йдеться про дослідження періоду сучасності);
- краєзнавчого музею;
- фото та відеоматеріалів з місця подій;
- використання доробку місцевих жителів про край, у т. ч. шляхом опитування, т. зв. “усної історії”.

Перейдемо безпосередньо до аналізу методики історико-краєзнавчої роботи спочатку на уроках історії в школі. Очевидно, вчитель напередодні заняття має ретельно підготуватися, складаючи до нього план-конспект, визначити методи, прийоми і форми роботи, види завдань, беручи до уваги вікові можливості учнів до їх виконання, підбирати краєзнавчий матеріал відповідно до певного історичного періоду, що розглядається на уроках, врахувати відсоткове співвідношення між краєзнавчим матеріалом та шкільним курсом з історії України, згідно з вимогами навчальної програми, щоб один не переважав над іншим [31, с. 7; 34, с. 7; 59, с. 7].

Доцільно використовувати факти з місцевої історії на етапі мотивації уроку, щоб проявити зацікавість і зосередженість серед учнів під час заняття. Наприклад, висвітлюючи події періоду Української революції в 1917–1921 рр. в 10 класі, варто розповісти про Станіславів як тодішню тимчасову столицю Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР). Перед поясненням нового матеріалу про Українську повстанську армію (УПА), логічно показати на карті лінії та бойові зіткнення між упівцями та радянською владою на теренах своєї місцевості. Ще один приклад: перед аналізом діяльності “Руської трійці” в 9 класі – розповісти учням про «трійчан» як про краєзнавців Гуцульщини, які започаткували планомірні краєзнавчі мандрівки в Галичині, щоб на прикладі культурно-просвітницької роботи історичних постатей зацікавити учнів до вивчення історії рідного краю.

Під час етапу вивчення нового навчального матеріалу історичні події з краєзнавства можна подати у вигляді доповнення інформації до теми уроку. Для прикладу, слід використовувати для аналізу місцеві джерела: свідчення очевидців та їхні спогади, фото, уривки з тодішніх місцевих газет, журналів з метою висвітлення частини подій в рідному краї на тлі загальної історії України [59, с. 8]. Зокрема, це сформує в учнів інформаційну та аксіологічну компетентності.

Якщо певний населений пункт є об'єктом подій з історії України, на наш погляд, вчителю потрібно подати про нього кілька цікавих фактів для загального розвитку, поповнення знань з історичного минулого іншого періоду або місцевості. Наприклад, аналізуючи процес проголошення Карпатської України в Хусті в 1939 р. вартувало б коротко розповісти учням про Хустський замок.

Як на домашню роботу, для вивчення шкільної теми рекомендуємо розробити, у вигляді додаткового завдання, з краєзнавчої історії проєкт, творчу стін-газету із залученням всього класу, зняти просвітницьке відео, дати індивідуальне завдання у вигляді написання наукової роботи (за допомогою вчителя), підготувати доповідь, взяти інтерв'ю в місцевих старожилів, наприклад, щодо умов церковного життя в радянську тоталітарну епоху, чи в учасників «Революції Гідності» в 2013–2014 рр., якщо на уроках розглядаються відповідні теми.

Дуже позитивним фактором є наявність академічної години, що відводиться на вивчення історичного минулого рідного краю на шкільних уроках історії відповідно до діючої навчальної програми [22]. Це відкриває можливості вчителю разом з дітьми детальніше зануритися в історію свого населеного пункту, прослідкувати особливості розвитку подій у населеному пункті, де відбувається навчально-виховний процес. Добрий помічник у цьому є варіативний шкільний курс “Історія Прикарпаття”, розроблений істориком-методистом Валерієм Островським, де аналізується історія Івано-Франківської області від найдавніших часів до сьогодення [66, с. 8].

На особливу увагу заслуговують факультативні заняття, зокрема з історичного краєзнавства – це своєрідна ланка між шкільними уроками та позаурочним часом. Такі види заняття, на відміну від звичайних уроків, вирізняються поглибленим опрацюванням матеріалу. За своєю основою вони мають добровільний характер – здобувачі освіти їх можуть відвідувати за власним бажанням. Як правило, такі учні прагнуть самостійно здобувати знання про свою рідну місцевість, працювати з підручниками, додатковою науково-краєзнавчою літературою, аналізують джерела з місцевих архівів і музеїв із супроводом вчителя, залучаються до дослідницьких експедицій тощо [25, с. 42].

Якщо говорити про позакласну та позашкільну діяльність, то в питаннях організації її проведення вона поділяється на масову, групову та індивідуальну форми роботи. Це повною мірою стосується і краєзнавчого аспекту [64, с. 34].

До категорії масової форми роботи належать [65, с. 335; 64, с. 34]:

- конференції;
- зустрічі з дослідниками краєзнавчої тематики;
- спілкування з учасниками історичних подій, громадськими діячами;
- лекції;
- тематичні вечори;
- вікторини;
- масові челенджі;
- акції благодійного характеру;
- екскурсії;
- походи;
- подорожі;
- експедиції;
- виставки;

- ігри і т. д.

Позитивною рисою в цьому є залучення великої кількості учнів, вихованців гуртків, незалежно від вікових категорій.

Особливу увагу в історико-краєзнавчій роботі надають екскурсіям. За допомогою екскурсій можна наживо ознайомитися з місцевими пам'ятками архітектури, історичними будівлями, спорудами, музеями, пам'ятниками тощо. Зрозуміло, що перед екскурсією вчитель школи, керівник гуртка повинні до неї підготуватися, наперед визначивши маршрути, обов'язково вжити заходів з техніки безпеки, домовитися про організацію цього дійства з керівниками музеїв, замків, з ексурсоводами і т. п., узгодити з директорами ЗЗСО. Екскурсії дають змогу на власні очі відчувати силу історичної епохи, підвищують зацікавленість до поглиблення вивчення історії рідного краю [63, с. 25].

Подібними до екскурсій є походи та експедиції. Походи – це один із видів краєзнавчої роботи, що полягає в пересуванні за визначеним маршрутом по природній місцевості. Їх мета – ознайомлення з природою рідного краю, сприяння активному відпочинку серед учнівської молоді. Переважно такі заходи організовуються у вихідний день. Щодо організації походу потрібно враховувати такі аспекти: планування маршруту за путівником, часовим графіком, акцентуючи увагу на фізичні можливості учнів школи, або вихованців гуртків, погодні умови, щоб похід справив якісні враження для дітей [64, с. 52–54; 63, с. 24].

Експедиції, на відміну від екскурсій чи походів, мають інший характер: вони призначені взагалі для вивчення об'єктів певної місцевості краєзнавчого характеру. Від неї вимагається більший обсяг роботи і складність завдання, бо вона передбачає практично-дослідницьку мету [63, с. 30].

У певних школах заздалегідь розробляють річний план лекцій, семінарів, створюючи спеціальні умови для їх проведення. Ними виступають вчителі, науковці, краєзнавці на приурочену тему, прив'язану до історичного календаря для формування національної самосвідомості серед підлітків,

розуміння взаємозв'язку між історичним періодом та теперішнім часом [65, с. 121].

Популярність мають і зустрічі з очевидцями, безпосередніми учасниками історичних подій. Як правило, під час такого заходу надають слово для виступу як запрошеним гостям, так і учням школи, гуртківцям (якщо така зустріч проводиться в позашкільному закладі). Учасники можуть повністю висвітлити картину всієї події на основі свого пережитого історичного досвіду. Натомість учні, чи вихованці гуртка – задати їм запитання, які їх зацікавляють у ході виступу гостей зустрічі. Інший варіант його проведення може бути в такому вигляді: школярі виступають зі своїми доповідями, які підготували на основі інформаційних джерел, а очевидці можуть детально описати перебіг подій і висловити своє бачення від почутого [34, с. 14].

До масової форми належить також краєзнавча конференція, що є важливим інструментом для популяризації історії краю з наукового боку, висвітлення значення подій та осмислення сучасних проблем в їхньому історичному контексті. Конференція сприяє глибшому розумінню учнями здобутків краєзнавців, формує зацікавленість у вивченні історії своєї місцевості. Конференції проводяться на основі однієї чи багатьох історико-краєзнавчих тем, якщо вони між собою дотичні. Структура їх проведення залежить від складу учасників колективу. Як правило, в таких конференціях беруть участь учні старшого віку (10–11 класи), бо молодші школярі ще не мають певних психологолічних здатностей детально аналізувати історіографію, наукову проблематику з історичної тематики. У середніх класах конференція має наближений характер до бесіди, що присвячена розгляду власного бачення на ту чи іншу подію. Такі учні аналізують наявні свідчення від очевидців подій на основі їхніх спогадів, записок, інтерв'ю. Тим часом, вчитель допомагає і сприяє учням для кращої роботи та очікуваного результату. Однак, у переважній більшості такий вид діяльності

практикується в історичних або краєзнавчих гуртках в закладах позашкільної освіти (далі – ЗПО) [62, с. 39-41].

Немалу роль в історико-краєзнавчій діяльності відіграють вечори. Перед їх проведенням потрібно враховувати такі рекомендації [62, с. 39–41]:

- визначити тематику вечора;
- підбирати необхідну краєзнавчу літературу для своєї доповіді;
- оформити приміщення для проведення такого дійства;
- розробити сценарій;
- за місяць-два наперед здійснювати репетиції до вечора.

У гуртковій роботі з краєзнавства тематика і тексти доповідей визначаються учнями, вихованцями за сприянням вчителя. Здобувачі освіти старшого віку можуть самостійно їх організувати, якщо вони мають відповідний власний досвід. Учнів можна розподілити на групи відповідно за їхнім бажанням, зокрема оформлювачів вечора та тих, хто відповідає за їх зміст, тощо [62, с. 41].

В історико-краєзнавчій роботі рекомендується проводити вечори, присвячені пам'яті видатних людей краю, які відзначилися в історії, письменництві, науці, громадському та політичному житті, мистецтві тощо. Це дасть змогу розширити в учнів, вихованців гуртка уявлення про внесок відомих людей місцевості, зацікавить пізнати їх життєвий шлях, сформує почуття патріотизму і гордість за свого земляка [62, с. 41].

Популярною серед учнів масовою формою роботи є краєзнавчі вікторини. Готуючи вікторини, вчитель має врахувати вікові категорії учнів для визначення рівня їх складності, щоб проведення такої роботи була цікавою. За своєю суттю, вони є в ігровому вигляді. Найпоширенішою краєзнавчою вікториною є усна, в якій беруть участь члени журі з трьох осіб та самі учасники. Як правило, члени журі задають питання, що стосуються вікторини, тим часом учасники на них відповідають, піднімаючи руки, якщо знають відповіді. Щоправда, усна вікторина має свої переваги й недоліки. Зокрема, перевага є в можливості її проведення в будь-якому приміщенні, а

недолік – члени журі не встигають надати слово всім учасникам, коли ті одночасно хочуть відповісти на запитання [62, с. 41, 42].

Краєзнавча вікторина існує ще і в письмовому вигляді. Один із членів журі зачитує питання, даючи учасникам на них відповісти впродовж двох хвилин, щоб вони за цей час добре обміркували над заданим питанням. І так повторюється після кожної відповіді. Якщо учасники не знають, як відповісти, вони ставлять ризик біля порядкового номеру питання [62, с. 41, 42]. Члени журі підраховують підсумковий бал, як варіант, за традиційною п'ятибальною шкалою, що залежить від рівня складності питання. Така форма оцінювання стосується усної і письмової вікторини [62, с. 41, 42]. Проведення вікторин сприяє зацікавленню учнів до пізнавальної діяльності, закріпленню їхніх знань, розвитку пам'яті. Паралельно, вчитель чи керівник гуртка має можливість прослідкувати загальний розвиток учасників та рівень зацікавленості у вивченні історичного краєзнавства.

Свою вагу в історико-краєзнавчій роботі мають краєзнавчі виставки. Їх експонатами виступають: місцеві альбоми, газети на стінах, історичні фотографії краю, схеми, малюнки, спогади, брошури, стара карта певної місцевості в межах населеного пункту, району чи області. Відповідно до цього розміщують пояснювальні записки. До оформлення виставок долучаються учні чи гуртківці, які займаються колекціонуванням цінних краєзнавчих матеріалів, проявляють цікавість до збереження історичної спадщини. Організація виставок може бути як у школі, так і поза межами шкільного приміщення [62, с. 73].

Зотілося б перейти до детальнішого аналізу групової форми краєзнавчої роботи серед учнівської молоді. До неї належить такі елементи [64, с. 34]:

- позакласні та позашкільні гуртки,
- краєзнавчі товариства,
- клуби,
- робота з пресою, медіа і т. п.

Перед організацією, особливо в ЗПО, насамперед, керівники гуртків повинні здійснювати розвиток та підтримку обдарованих і талановитих вихованців, соціалізацію дітей з обмеженими можливостями, врахування можливостей, нахилів, здібностей, психофізичних особливостей вихованців тощо. Групова та індивідуальна форми роботи в позашкільлі регулюються відповідно до Закону України “Про позашкільну освіту” [21].

Найбільш важливе значення у груповій роботі має краєзнавчий гурток – об’єднання учнів чи вихованців з поглибленим досягненням знань з історії рідного краю. Він може складатися з дітей одного або різного віку. Якщо їх кількість сягає до двадцяти осіб, то гурток вже розділяють по секціях. План гурткової роботи розробляють на півріччя, беручи до уваги пори року, вікові, психофізичні особливості учасників гуртка. Заняття проводяться від двох до чотирьох разів на місяць. Керівник гуртка за допомогою методичних рекомендацій методистів, або за власним баченням складає план-конспект до гурткового заняття, підбирає форми, види й методи роботи з вихованцями, щоб закріплювали в учнів ключові та предметні компетентності. Потрібно врахувати той факт, що краєзнавчий гурток має на меті поглиблене вивчення історії, а не повторення шкільного курсу [62, с. 9; 63, с. 33, 34].

Вищою формою групової роботи є краєзнавче товариство, що складається, як правило, з кількох десятків осіб. До такого товариства можуть входити різні краєзнавчі секції, не тільки історичного профілю. Його вищим органом є президія, куди входять: голова, заступники з краєзнавчої та туристської роботи, редактор газети, секретар, відповідальний за музейні експонати тощо. До складу товариства можуть входити дійсні члени, обрані на загальних зборах, та почесні – місцеві науковці, письменники, громадські діячі, видатні особистості та ін. Також, у товаристві наявні власна емблема, девіз та статут [64, с. 36]. До складу краєзнавчого товариства доцільно залучати найбільш активних і талановитих, перспективних школярів. Однак у нашому розумінні ця форма групової роботи в історико-краєзнавчій діяльності в ЗЗСО на практиці не може широко застосовуватися.

Клуб є найвищою груповою формою історико-краєзнавчої роботи. У своїй організації він має дотичність до краєзнавчого товариства, проте керівництво клубу опирається на шкільне самоврядування, створюючи свою раду, до якої можуть залучати вчителів, батьків, працівників зі сфери наукових установ, що можуть сприяти певному проєкту клубу, консультувати з питань своєї роботи [62, с. 10].

Важливою є робота з місцевими історико-краєзнавчими виданнями, медіа, телебаченням та ін., що передбачає аналіз певної теми з дітьми, керівником гуртка чи вчителем. Вона допоможе учням, гуртківцям сформувати медіаграмотність, цікавість до сучасного розвитку історичних подій, інформаційну та аксіологічну компетентності. Діти з допомогою вчителя самі можуть долучитися до донесення актуальної історико-краєзнавчої інформації, створивши для цього шкільну газету, соціальні мережі, Ютуб-канали тощо. Доцільно популяризувати історію краю не тільки для інших здобувачів освіти, але й для пересічних людей [64, с. 34].

Важливість у позакласній та позашкільній діяльності історико-краєзнавчого спрямування представляє індивідуальна форма роботи, що потребує вивчення психофізичних особливостей, можливостей, творчих здібностей, потенціалу, обдарованості кожного школяра. Що стосується історико-краєзнавчої діяльності, то до цієї форми, зокрема, відносять [42, с. 248]:

- залучення до індивідуальних конкурсних, наукових, пошукових, винахідницьких робіт,
- знайомство з місцевими архівами, бібліотеками і т. п.

Уся ця діяльність повинна координуватися вчителем історії в школі або керівником гуртка [42, с. 248].

У цьому контексті доцільно згадати Малу академію наук України – освітню позашкільну систему, яка передбачає організацію науково-дослідницької діяльності серед учнівської молоді. Вона спрямована на пошук, самовизначення, вдосконалення в майбутній професії, вдосконалення

наукових здібностей, підготовку до навчання у вищому навчальному закладі, де майбутні студенти згідно вимог навчальної програми будуть писати курсові, дипломні (бакалаврські та магістерські) роботи. МАН України містить гуртки різного профілю, краєзнавчий – не виключення. Член цієї академії (учень) має написати наукову статтю в супроводі керівника в межах до 25–30 сторінок. У науковій роботі повинні бути: титулка, анотація, зміст, за наявності в роботі – перелік умовних позначень, вступ, основна частина тексту, висновки, список використаних джерел і літератури, за необхідності – додатки.

Після написання роботи учень повинен її захищати у вигляді постеру та доповіді (є кілька етапів конкурсу), а сам захист проводиться на районному, обласному та Всеукраїнському рівні. Оцінювання учасників конкурсу за визначеними критеріями має відбуватися в межах до ста балів. В окремому додатку, розробленою авторкою пропонованої роботи, міститься приклад постеру для захисту своєї роботи в МАН України [Див. Додаток Й] [23, с. 60; 42, с. 248].

Таким чином, історико-краєзнавча діяльність – важлива складова у вивченні історії України на місцевому, регіональному рівні в ЗЗСО та ЗПО. У переважній більшості, на уроках історії вона здійснюється досить побіжно, опосередковано через брак навчального часу, відведеного для аудиторних занять згідно шкільної програми. Зате історичне минулого рідного краю можна детально, з інтересом розглядати в позакласній та позашкільній діяльності за допомогою масової, групової та індивідуальної форм роботи. Вони повинні бути на добровільній основі, логічно їх поєднувати.

РОЗДІЛ 4. Методика вивчення постаті Марійки Підгірянки в позакласній та позашкільній історико-краєзнавчій роботі

У закладах загальної середньої (ЗЗСО) та позашкільної освіти (ЗПО) найбільшу увагу вчителі, керівники гуртків зосереджують свою увагу на вивчення подій крізь призму політичних, культурно-освітніх, соціально-економічних і міжнародних умов, аналізу їх причин, перебігу та наслідків для подальшої історії тощо. Проте, незмінним актуальним питанням у методиці викладання історії, зокрема історичного краєзнавства, є висвітлення історичних постатей, які відіграли важливу роль, але про яких, на жаль, мало що відомо широкому загалу в сучасній Україні, навіть серед своїх краян. Зокрема, повною мірою це стосується видатної педагогині та дитячої письменниці родом з рідної мені Гуцульщини Марійки Підгірянки.

Висвітлення постаті Марійки Підгірянки в історико-краєзнавчій роботі важливо здійснювати у вище згаданих позакласних та позашкільних формах: масовій, груповій та індивідуальній, оскільки на звичайних уроках історії України, згідно із шкільною програмою, вона, на жаль, практично не вивчається [22].

На основі масової форми роботи рекомендуємо глибше дізнатися про Марійку Підгірянку за допомогою екскурсії з учнями загальноосвітньої школи, чи з вихованцями історичного, краєзнавчого гуртка до меморіального музею імені Марійки Підгірянки в Білих Ославах, що на Надвірнянщині сучасної Івано-Франківської області, де народилася сама Марійка і кілька років там проживала. У березні 2025 р. з метою підготовки дипломної роботи нам вдалося побувати в цьому музеї, що справив на нас неабияке враження. На подвір'ї біля музею встановлено пам'ятник Марійки Підгірянці, яка в учительському строї та з гордою поставою тримає в руках “Читанку” на знак своєї відданої вчительської справи впродовж сорока років життя в непростих

суспільно-політичних умовах першої половини XX ст. [Див. Додаток И].
Усередині приміщення музею можна побачити:

- альбом життєпису музею, в якому можна залишити свої відгуки разом з підписом і датою його відвідання;
- надруковані монографії, газети, журнали, де науковці у своїх статтях аналізували життєвий, педагогічний і письменницький шлях Марійки Підгірянки;
- читанки, букварики для початкової школи, де опубліковані її вірші для дітей;
- збірки дитячих поезій, казок, надруковані переважно за часів доби незалежності України;
- перекладені твори Марійки Підгірянки на українську мову іноземних письменників;
- стенд із патріотичною цитатою вчительки і письменниці про мову, з хронологією подій її життя;
- карта-схема життєпису, де вона проживала [Див Додаток];
- фотографія Івана Франка від його внуків, яких вона якийсь час навчала;
- дзвін, яким користувалися подружжя Домбровських для сповіщення в школі на урок, чи перерву;
- збережені її особисті речі;
- експонати матеріальної культури Гуцульщини та ін.

На другому поверсі музею міститься загальна бібліотека у селі.

На наш погляд, варто звернути на вишиту власноруч хоругву з місцевої церкви. На ній залишився відбиток надпису “Благослови св. Ольго Український Нарід”, зумисно вилучений органами КДБ. Ця хоругва є яскравим свідченням панування антирелігійної політики тоталітарно-комуністичного режиму в радянську добу.

Засновник і до сьогодні завідувач музею, дослідник постаті Марійки Підгірянки Василь Левицький з великою охотою для відвідувачів проведе екскурсію. Його можна запросити в якості гостя для проведення лекції чи бесіди про малововідому в наш час вчительку та письменницю Марійку Підгірянку.

На ґрунті любові Марійки Підгірянки до природи рідного краю, яку вона неодноразово висвітлювала в своїй поезії, можна організувати похід до вершин Українських Карпат у супроводі вчителя чи керівника гуртка з учнівською молоддю для формування екологічної компетентності. Під час походу пропонується декламувати її поезії.

Як уже зазначалося в попередньому розділі, до масової форми роботи в закладах загальної та позашкільної освіти належить вікторина. Зокрема, було б слушно провести її на тему історичної постаті Марійки Підгірянки, особливо крізь призму краєзнавчого аспекту, щоб показати звичайну шкільну вчительку як непересічну, видатну людину краю, оцінити рівень знань серед школярів про письменницьку та педагогічну діяльність. Після проведення вікторини вчителям, керівникам гуртків рекомендується поглибити знання про Марійку Підгірянку в межах факультативного, гурткового заняття. Для прикладу, питання до вікторини можуть бути такими:

1. В якому селі народилася Марія Ленерт?
2. Хто доклав найбільших зусиль у становленні її як особистості?
3. Які місцевості Марійка Підгірянка найбільше оспівувала у своїй поетичній творчості?
4. В якій школі вона навчалася?
5. Чому для своєї літературної діяльності Марія Ленерт обрала псевдонім “Підгірянка”?
6. Чим вона займалася у своєму житті, які були успіхи і невдачі в її діяльності?
7. Назвіть вірші та казки Марійки Підгірянки, які Ви знаєте?
8. Кому вона присвячувала свої вірші?

9. В яких районах сучасної Івано-Франківської та Закарпатської областей вчителька працювала?

10. Що стало причиною припинення педагогічної діяльності М. Домбровської (Марійки Підгірянки) в 1940 р.?

11. Що Вам відомо про особисте життя вчительки і письменниці. Де вона похована?

12. Де знаходиться сучасний музей Марійки Підгірянки?

Одним із найважливіших завдань у діяльності вчителя історії в ЗЗСО та керівника історико-краєзнавчого гуртка позашкільної освіти є виховання серед учнівської молоді гідних і відданих громадян своєї держави, плекання родинних і моральних цінностей у середовищі майбутнього покоління українського народу. Зокрема, до цього закликає стаття 8 Закону України “Про позашкільну освіту” №46 від 2000 р. [21], що передбачає:

- виховувати громадянина України;
- формувати у вихованців почуття патріотизму, шанобливе ставлення до українських народних традицій, звичаїв, національних цінностей, а також до представників інших націй;
- плекання почуття пошани до родини та людей похилого віку;
- створення для вихованців творчих, інтелектуальних, духовних фізичних умов для їхнього розвитку.

Звідси буде доречним разом з педагогами-філологами організувати, для прикладу, конкурс читців для декламування віршів Марійки Підгірянки, що сприятиме підвищенню рівня національної самосвідомості. Зокрема, серед поезій вчительки громадського звучання – “Марш українських дітей”, “Моя земелько”, «Ой не нам у кайданах ходити», “Україно” та ін. Організатори конкурсу мають визначити правила, місце його проведення, критерії оцінювання, щоб учасники справедливо зайняли свої призові місця. Такий конкурс, у нашому розумінні, здатний формувати міжпредметні зв’язки з історією і літературою рідного краю, розвиток творчих здібностей з

декламування поезій. Урешті-решт, це прищепить любов учнів до своєї Батьківщини.

Хотілося б перейти до методики вивчення постаті Марійки Підгірянки крізь призму групової форми, що передбачає роботу в межах гуртка, в т. ч. історико-краєзнавчого профілю, та факультативу. Під час їх проведення, зокрема, можна ближче пізнати цю історичну постать через ознайомлення з цікавими фактами про життя Марійки Підгірянки. Один із таких фактів, для прикладу, як вона своїми власними зусиллями здобувала шкільну та професійну освіту, бо батько Марії забезпечував нею тільки свого сина, а жіноча освіта в той час не мала в собі пріоритетність. Така історія змотивує учнів до активної навчальної діяльності, коли в теперішній час є всі можливості до здобуття шкільної та професійної освіти. Це прищепить мотивацію в учнів-гуртківців до досягнення своїх життєвих цілей і мрій.

Рекомендуємо ще розповісти дітям про перекладацьку справу Марійки Підгірянки, як вона вільно володіла близько півтора десятками мов світу. Як наслідок, в учнів може розвинутися одна з ключових компетентностей – здатність володіти іноземними мовами, що заохотить їх через життєвий приклад вивчати інші мови світу.

Беззаперечним фактом залучення учнів, чи вихованців гуртка до практичної діяльності на заняттях є використання інтерактивних методів. Стосовно постаті Марійки Підгірянки можна застосувати такі [45]:

- метод “Резюме”. Вчитель дає учням шаблон, за яким вони мають подати відомості про її біографію, освіту, місця роботи, знання мов, її твори тощо за допомогою застосунку “Canva”. Це дасть учням наочно-стислу картину її діяльності;
- метод “Мікрофон”. Задати учням на мотиваційному етапі запитання: “А ви читали, вивчали вірші Марійки Підгірянки напам’ять, коли навчалися в початковій школі?”. Краще керівнику гуртку чи вчителю історії, який проводить факультатив, прийти на заняття з “Читанкою”, за якою

вчилися учні в молодших класах, щоб вони для себе пригадали підручник, де є вірші письменниці;

- метод “Сенкан”. Учні мають скласти вірш у вигляді сенкану про Марійку Підгірянку відповідно за такими вимогами:

перший рядок – тема (один іменник), у нашому випадку – її псевдонім;

другий рядок – два прикметника про неї;

третій рядок – три дієслова, пов’язані з її діяльністю;

четвертий рядок – ключова фраза про неї з чотирьох слів;

п’ятий рядок – синонім до іменника в першому рядку;

- метод “Журналіст”. Це один із видів імітаційної гри, де один з учнів або вихованців гуртка грає роль журналіста, який бере інтерв’ю в респондентки, що виступає в ролі самої Марійки Підгірянки. Цим учням потрібно ретельно підготуватися до такого імітаційного інтерв’ю, щоб “журналіст” задавав слушні запитання до “респондента”, а останній – не просто вивчив біографію, а увійшов в її життя, присвячене навчанню дітей шкільного віку;

- метод “Інтелект-карта”. Можна дати зробити її про Марійку Підгірянку під час факультативного, гурткового заняття. За його допомогою в учнів краще розвинеться схематична наочність, де чітко й структуровано буде подано біографічну інформацію про вчительку і письменницю;

- метод “Кросворд”. Спостерігаємо, що діти проявляють ще більшу активність під час виконання нестандартних завдань на уроках історії, зокрема цієї гри-головоломки. За допомогою сайту “Розвиток дитини” [Див Додаток], можна розробити цікавий кросворд, побудувавши його на основі письменницької та літературної діяльності Марійки Підгірянки, ставити запитання в кросворді, що стосуються ключових фактів з її життя;

- слушним буде використання сучасного додатку “Google Карта” на технічних засобах для формування просторової компетентності в історико-краєзнавчій діяльності, де б слухачі факультативного заняття, вихованці

гуртка позначували місця педагогічної та письменницької справи Марійки Підгірянки по селах Івано-Франківщини та Закарпаття;

- метод “Дебати”. На основі перебування видатної краянки Марії Домбровської в австрійському таборі під час Першої світової війни та її звільнення з педагогічної роботи в школі за культурно-просвітницьку справу на Закарпатті в 1920-тих рр., що перебувала під владою Чехословаччини, можна провести дебати на дискусійні теми, зокрема обговорити тезу про так звану “лояльність” Австро-Угорщини та Чехословаччини щодо суспільно-політичного життя українців, щоб діти об’єктивніше оцінювали перебіг подій з історії України;

- метод “Ажурна пилка”. Його доцільно використовувати, коли досліджується тема культурного життя Прикарпаття в першій половині ХХ століття в краєзнавчих гуртках у позашкільному закладі освіти, де вихованці діляться між собою на підгрупи. Кожна з них вивчає питання освіти, мистецтва, літератури, церковного життя рідного краю тощо. Якраз під час використання цього методу вони можуть ближче дізнатися про Марійку Підгірянку як про дитячу письменницю та педагогиню. Або, як варіант, можна застосувати “Ажурну пилку”, коли під час заняття розглядається її постать. Одна підгрупа може досліджувати віхи її дитинства, інша – письменницьку справу, третя – педагогічну тощо;

- робота з ІІІ. Можна згенерувати, як нібито від свого імені Марійка Підгірянка розповідає учням біографію, або ілюстрацію звичайного уроку, де вона проводить урок разом із своїми вихованцями. Потрібно це здійснювати не крізь призму нинішнього часу, як масово робиться в соціальних мережах (наприклад, переодягання тогочасних історичних діячів у сьогоденні модні убори), а, навпаки, тодішнього – з урахуванням специфічних умов, коли жила Марійка Підгірянка. Звісно, ІІІ ніколи не замінить архівних фото, документальних джерел, листів, пам’яток архітектури, що найправдивіше передають особливість цього періоду в історії, однак, за допомогою нього в

учнів візуально краще складеться уявлення про Марійку Підгірянку як представницю української інтелігенції першої половини ХХ ст.;

- урок-лекція. Завдання вчителя-предметника полягає у всебічному та детальному розкритті певної навчальної проблематики впродовж усього уроку, в нашому випадку – історичної особистості Марійки Підгірянки. Обов'язково, щоб під час уроку-лекції учні занотувували у своїх робочих зошитах інформацію, почуту з уст педагога, з метою кращого засвоєння й усвідомлення її діяльності, розвитку зосередженості учнів на виключно конкретній лекції. Крім того, така форма роботи дасть змогу до покрокової психологічної підготовки до вступу до коледжів, вишів, де навчальний процес відбувається у формі лекцій викладачів.

- використання соціальних мереж просвітницькою метою для поширення інформації про маловідому постать Марійки Підгірянки, спонукаючи підтримувати культурний фронт під час теперішньої російсько-української війни, а також змотивувавши додатковою відмінною оцінкою.

Як уже зазначалося, Марійка Підгірянку є незаслужено маловідомою в наш час постаттю в історії України та рідного краю. Тому вважаємо за доцільне висвітлити її у вигляді індивідуальної форми історико-краєзнавчої роботи: дати одному з учнів чи вихованців гуртка, що зацікавлений у науково-дослідницькій роботі, або має до цього відповідні нахили, завдання написати про Марійку Підгірянку наукову статтю, для подання на конкурс учнівської МАН України.

Таким чином, методику висвітлення постаті Марійки Підгірянки як видатної української дитячої письменниці та педагогині в позакласній та позашкільній діяльності потрібно здійснювати через різні форми історико-краєзнавчої роботи. Це є особливо дієвим за допомогою інтерактивних занять, з урахуванням психофізичної індивідуальності учнів тощо.

ВИСНОВКИ

Марія Ленерт (справжнє ім'я та прізвище Марійки Підгірянки) народилася в с. Білі Ослави (сучасний Надвірнянський район Івано-Франківської області) 29 березня в 1881 р. в багатодітній сім'ї доньки українського священника Теофілії Волошин та лісничого – етнічного німця Омеляна Ленерта. Під впливом виховання батьків у молодій Марії формувалася любов до рідного карпатського краю, моральні цінності та чесноти. Особливу роль у вихованні доклав її дідусь, священник із села Заріччя Микола Волошин, який навчав внучку читати, писати, володіти різними іноземними мовами, водив на Службу Божу, на вистави в Коломийському театрі та ін. Свою поетичну творчість Марія розпочала з чотирнадцяти років, спочатку пишучи польською мовою, і лише згодом – українською, що стало можливим завдяки читанню “Кобзаря” Т. Шевченка. Вона ближче пізнавала твори іноземних письменників Г. Гейне, Й. Міллера та ін., серед українських – І. Франка, Лесі Українки, Б. Лепкого та ін., що викликали інтерес до літературної творчості, поряд з природними задатками.

Марія Ленерт навчалася з другого класу в місцевій Уторопській школі, однак через батькову фінансову неспроможність забезпечити доньці якісну освіту та соціальні стереотипи щодо жінок, для яких навчання в той час вважалося не обов'язковим, здобувала її самостійно. Вона склала екзамени екстерном у Коломиї в 1896 р. за вимогами восьмикласної шкільної програми. Дівчина вирішила обрати фах вчительки, так само здобувала самотужки фахову педагогічну освіту у Львівській учительській семінарії (1896–1900 рр.). Після успішної здачі іспитів М. Ленерт відразу направили на роботу до Уторопської школи. На педагогічній ниві вона пропрацювала сорок років, здобула авторитет і суспільне визнання як звичайна вчителька, що використовувала новаторські для свого часу методи навчання і виховання.

Працюючи в с. Уторопи з 1900 року вчителькою початкових класів, М. Ленерт запровадила оригінальні підходи до проведення уроків відповідно за

кількістю проведення часу над письмовою та усною роботою. Також для першокласників вона використовувала кольорову крейду, малюючи на дошці дитячі малюнки та складала до них вірші, розроблювала загадки. У 1903 р. в газеті “Діло” у Львові вперше опублікувала свій вірш “Ой не нам в кайданах ходити”, підписавшись псевдонімом “Марійка Підгірянка”. Згодом композитор Й. Кинашевич написав до її вірша музику, що довгий час була піснею-гімном для січових стрільців. У 1908 р. Марія надрукувала свою першу збірку віршів “Відгуки душі”. 1904 р. під час педагогічного віча вона познайомилася з педагогом А. Домбровським, з яким згодом одружилася і переїхала до с. Рибного Косівського повіту. Австрійська влада з пересторогою ставилася до подружжя Домбровських, зокрема її чоловіка Августина в 1908 р. перевели вчителювати до с. Ворона Коломийського повіту, а саму Марію – лише через три роки.

М. Ленерт-Домбровська як молода вчителька займала активну громадянську позицію. Так, у 1910 р. в профспілковому товаристві “Взаїмна поміч” вона мала доповідь на педагогічну тематику, а через рік – підготувала публікацію до двотижневика “Український учитель”, редагувала додаток “Рідна школа”. У 1912 р. вірш “Україна” теж була покладений на музику композитором А. Баландюком. 1913 р. Марія Домбровська пройшла успішну атестацію в Заліщицькій учительській семінарії на Тернопільщині, познайомившись з українським педагогом, письменником, громадським діячем О. Маковеєм, з яким у неї зав’язалися товариські взаємини. У період Першої світової війни в 1915–1918 рр. потрапила в австрійський табір в м. Гмінді, де попри важкі умови життя продовжувала вчителювати для дітей, які теж були на засланні. На основі свого перебування в таборі Марійка Підгірянка написала поему “Мати-страдниця” в 1919 р. У м. Відні в 1916 р. опублікувала своє перше оповідання “Малий Василько” (до цього часу писала поезії). Після ліквідації австрійського табору в моравському місті Сватоборжіца навчала учнів з трахомою.

Як бачимо, навіть в умовах Першої світової війни 1914–1918 рр. та польсько-українського збройного конфлікту після її завершення Марійка Підгірянка не залишала вчительської праці, яку успішно поєднувала з літературною творчістю. Вона часто друкувалася в україномовній періодиці. Так, в 1919 р. Б. Заклинський в “Букваревій “Читанці”” опублікував вірші Марійки Підгірянки. Після захоплення Галичини Польщею і поразки української революції М. Ленерт-Домбровська як глибоко патріотична діячка була змушена шукати шляхи для самореалізації на вчительській ниві за межами краю, бо польські власті посиленими темпами здійснювали полонізацію в Галичині.

У 1920-х рр. Марія перебувала разом з чоловіком на Закарпатті, де в умовах відносно ліберальної політики чехословацької влади вони вчителювали і продовжували вести активну культурно-просвітницьку діяльність у селах Зарічево та Порошкове. Коли подружжя Домбровських звільнили з роботи через неблагонадійність, Марійка Підгірянка продовжувала вчителювати для внуків І. Франка в с. Довгому. У закарпатський період життя письменниця надрукувала релігійно-духовні твори “Гостина Святого Миколая на Підкарпатській Русі” (1920 р.), “Вертеп” (1921 р.), п’єсу “На чужому пір’ї” (1922 р.), читанку “Ластівка” для дітей початкової школи, в 1926 р. – “Збірничок віршів для дітей” тощо.

У липні 1929 р. М. Домбровська повернулася до Галичини, але вже до іншого села – с. Антонівка Тлумацького повіту, де була єдиною вчителькою на всю школу. Вона викладала за новітньою на той час методикою: для учнів другого класу плекала любов до фольклору, природи, людського життя, а старших учнів навчала рідної мови, природознавства, історії та географії, акцентуючи увагу на розвитку дитячої уваги. У позакласний час проводила для школярів дитячі ігри, забавки, розгадування загадок тощо. Також організувала вечірню школу для неграмотних, драматичний гурток, допомагала в художній самодіяльності. У тому ж селі в 1929 р. написала автобіографічне оповідання “Марійчин Великдень”. Через три роки вийшли в

світ повчальні казки письменниці “Брисько, гуска і лисичка”, “Юркова мандрівка”, “Юрко Жмурко і Хмурко”, “Кравчиня Маруся”. Свої літературні твори Марійка Підгірянка з успіхом використовувала в навчально-виховному процесі з учнями.

У липні 1937 р. тлумачський інспектор за високі педагогічні досягнення перевів М. Домбровську на посаду директора школи до с. Братишева на Тлумаччині (нині – Івано-Франківського району), але через короткий час вона залишила цю посаду і продовжувала вести нестандартні уроки для дітей. М. Домбровська, відома нам як Марійка Підгірянка, тяжіла до педагогічної роботи з дітьми, яку дуже любила. Водночас вона активно займалася літературною творчістю, отримала визнання як дитяча письменниця не лише серед громадськості, але й представників тогочасної влади. Так, напередодні Другої світової війни вчителька взяла участь у поетичному конкурсі при “Товаристві взаємної помочі вчителів”, де за свої вірші навіть отримала грошові призи. Однак через нещасний випадок, що з нею трапився в 1940 р., М. Домбровська перестала викладати в закладах освіти, уповільнила свою письменницьку діяльність, як правило, лише створювала власноруч збірники для своїх дітей та внуків.

Прихід радянської влади восени 1939 р., на початку Другої світової війни, Марійка Підгірянка зустріла на схилі віку, під 60 років. Вона підтримала українізацію навчального процесу в Галичині, коли на зміну польським школам відкривалися українські, запроваджувалися україномовні підручники. Так, в 1941 р. разом з чоловіком Августином Домбровським видала “Букварик для українських шкіл” у Станіславові. Однак ідеологічно творча спадщина Марійки Підгірянки, глибоко патріотична і духовна, не вписувалася в тодішню компартійно-класову модель, у руслі марксизму-ленінізму. У період радянської влади, в останні роки життя, твори письменниці, колишньої вчительки практично не видавалися, за винятком хіба що останньої збірки “Гірські квіти” в 1962 р., в останні роки хрущовської “відлиги”.

Після смерті письменниці (1973 р.) в другій половині 1970-х – 1980-х рр. побачили світ збірки Марійки Підгірянки для дітей: “Безкінечні казочки”, “Трай, бджілко”, “Ростіть великі”, “Школярики йдуть” та ін. В основному, її твори почали видаватися вже в період незалежності України, коли вийшло кілька поетичних збірок – у Коломиї, Івано-Франківську, Львові. Найбільше творча спадщина Марійки Підгірянки систематизована у збірці “Для України вірно жиймо” в 2009 р., що має обсяг 784 с. Водночас здійснюються заходи для гідного вшанування її пам’яті в наш час (через встановлення меморіальних таблиць, назви вулиць у деяких населених пунктах, Білоославський ліцей у селі, де вона народилася, є імені Марійки Підгірянки, відкриття музеїв та ін.).

На основі зібраного та опрацьованого матеріалу зроблено пропозиції щодо можливості використання його в позакласній та позашкільній історико-краєзнавчій роботі в ЗЗСО. Краєзнавча робота займає особливе місце у вивченні історії України в школах, може охоплювати місцевості в межах села, міста, району, області, історико-етнографічного регіону України тощо. Вона має на меті патріотичне виховання та піднесення почуття гордості за свою рідну місцевість серед учнівської молоді. Перед вивченням історії рідного краю вчитель історії школи, керівник гуртка в позаурочний та позашкільний час мають брати до уваги такі принципи: любов та пошана до своєї малої Батьківщини, природовідповідність, навчально-суспільна діяльність, комплексність, систематичність, планомірність, наступність, взаємозв’язок гуртків та державно-освітніх установ, учнівської самодіяльності та педагогічного керівництва, конкурентноспроможність тощо.

Основну базу знань з історії своєї місцевості можна отримати за допомогою краєзнавчої літератури, преси, телебачення, фото, відео, доробку місцевих краєзнавців та ін. На звичайних шкільних уроках краєзнавча складова, на жаль, часом розглядається досить побіжно, хіба що в певній паралелі з історією України, з огляду на брак аудиторних годин, відведених

шкільною програмою. Водночас у програмі і шкільних підручниках є спеціально уроки, присвячені вивченню “нашого краю”, де краєзнавчий компонент може подаватися більш цілісно. Зокрема, історико-краєзнавчий аспект можна використати через такі етапи уроку: мотиваційний, вивчення нової теми, для домашньої роботи та ін. Глибше історичне краєзнавство можна вивчати на факультативних заняттях, у позашкільний та позакласний час, проводячи заходи в масовій (конференції, зустрічі, лекції, вікторини, екскурсії, походи, експедиції виставки тощо), індивідуальній та груповій формах роботи.

Пізнання маловідомої в наш час історичної постаті Марійки Підгірянки займає важливе значення серед учнівської молоді, особливо в історико-краєзнавчій роботі в позаурочній та позашкільній діяльності (бо, на жаль, вона не вивчається на уроках історії України). Зокрема, через масову форму роботи про Марійку Підгірянку можна глибше дізнатися завдяки присвяченому їй меморіальному музею в с. Білих Ославах на Прикарпатті, проведення лекцій для широкого загалу учнівської молоді (як варіант – разом з дослідником її творчості Василем Левицьким, засновником і директором музею), краєзнавчі походи в гори, рідні Карпати, вікторини, конкурси читців з декламування віршів дитячої письменниці й т. п. У груповій формі, в межах гурткового, факультативного занять, це можливо зробити через ознайомлення з цікавими фактами з біографії самої Підгірянки, інтерактивні методи (“Резюме”, “Мікрофон”, “Сенкан”, “Журналіст”, “Інтелект-карта”, “Дебати”, “Кросворд”, “Ажурна пилка”), додатку “Google Карта”, роботи з Штучним Інтелектом, а також соціальні мережі з метою популяризації її як маловідомої історичної постаті. Щодо індивідуальної форми роботи, ефективним може бути написання учнем наукового реферату, участь у МАН тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Твори Марійки Підгірянки

1. Перший раз у перший клас. Збірник віршів та оповідань / Упор. І. Бойко. Київ : Лелека, 1986. 199 с.
2. Підгірянка М. “Мелодії дитинства” / Упоряд. В. Левицький. Коломия : Вік, 1996. Кн. 1. 142 с.
3. Підгірянка М. В чужому пір’ю. *Бібліотека української літератури*. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=13422>
4. Підгірянка М. Відгуки душі. Поезії. Львів : Товариство “Взаємна поміч галицьких і буковинських учителів і учительок”, 1908. 53 с.
5. Підгірянка М. Гарний Мурко мій маленький / Упоряд. І. Малкович. Київ : Веселка, 1990. 16 с.
6. Підгірянка М. Гірські квіти. Ужгород, 1962. 96 с.
7. Підгірянка М. Для України вірно жиймо / Упоряд. В. Левицький. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2009. 784 с.
8. Підгірянка М. Малий Василько. Відень : Друкарня Ад. Гольцгавзена, 1916. 16 с.
9. Підгірянка М. Мати-страдниця / Упоряд. В. Левицький. Коломия : Вік, 1996. Кн. 2. 126 с.
10. Підгірянка М. Ранкові зустрічі / Упоряд. Л.Слободянюк. Київ : Школа, 2008. 160 с.
11. Підгірянка М. Ростіть великі / Упоряд. В. Лучук. Львів : Каменяр, 1979. 96 с.
12. Підгірянка М. Співанки. Т. 35. *Літературно-науковий вістник*. Львів, 1906. С. 370–438.
13. Підгірянка М. Три віночки (твори Марійки Підгірянки з релігійної тематики) / Упоряд. М. Вільщук, В. Слезінський. Коломия : Вік, 1995. 96 с.
14. Підгірянка М. Учись, маленький! / Упоряд. і передмова О. Нахлік. Київ : Веселка, 1994. 239 с.

II. Періодична преса

15. Підгірянка М. Березень. *Веселка. Журнал для дітей*. Джері Сіті : Свобода, 1984. Ч. 4. 16 с.
16. Підгірянка М. Розмова про сонце. *Веселка. Журнал для дітей*. Джері Сіті : Свобода, 1994. Ч. 10. 14 с.
17. Підгірянка М. Смерічка. *Веселка. Журнал для дітей*. Джері Сіті : Свобода, 1994. Ч. 10. 14 с.

III. Мемуарна література

18. Домбровський А. Щоб стати вчителькою (Із спогадів про Марійку Підгірянку). *Педагог Прикарпаття*, 1991. 22 березня. С. 6.
19. Заклинська О. Марійка Підгірянка. *Нова хата*. Львів, 1929. №5. С. 2.
20. Підгірянка М. Спогади. *Краєзнавець Прикарпаття*. Івано-Франківськ, 2011. №5. С. 66–67.

IV. Нормативно-правові документи в галузі освіти України

21. Закон України «Про позашкільну освіту» № 2120-III від 07.12.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text>
22. Навчальні програми для закладів загальної середньої освіти. Київ: МОН України, 2023. 256 с.

V. Монографії та статті

23. Антонова О. Залучення старшокласників до науково-дослідної діяльності МАН як засіб розвитку їх дослідницьких здібностей. Житомир: ФОП Левковець, 2014. С. 56–75.
24. Баб'як П., Косенко М. “Посилаю вам дружній привіт!”. *Вільна Україна*. Львів, 1981. 29 березня. С. 4.
25. Богачик Т. Формування ключових компетентностей школярів засобами історичного краєзнавства: практичний аспект. *Історико-краєзнавча діяльність у Зкладах Освіти в умовах Нової української школи. Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Івано-Франківськ :

Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, 2023. С. 42–46.

26. Бурнашов Г. Краю милішого нема. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2006. 64 с.

27. Вегеш М., Міщанин В., Палінчак М. Політична історія Закарпаття крізь призму українського державотворення. 1918–1950. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 834 с.

28. Вільщук М. З відомого і невідомого в житті і творчості Марійки Підгірянки. Івано-Франківськ : Знання, 1990. 56 с.

29. Вільщук М. Хай неволя тьми зникає. *Західний кур'єр*. Івано-Франківськ, 1991. 6 квітня. С. 3.

30. Гаврилів Б. Марійка Підгірянка (1881–1963). *Історичні постаті Івано-Франківщини* / Під ред. І. МIRONЮКА. Івано-Франківськ, 2010. С. 59.

31. Горохівський П. Методика підготовки вчителя до уроків історії України з використанням краєзнавчого матеріалу. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Умань, 2007. №23. С. 6–9.

32. Джеджула Ю. Несміливе дитя Підгір'я. *Педагог Прикарпаття*. Івано-Франківськ, 1991. С. 37–38.

33. Донець Ю. В., Барбінова А. В. Патріотичне виховання учнів засобами краєзнавства. *Управлінський дискурс макаренківської педагогіки : матеріали XXI Міжнародної наукової-практичної конференції (м. Полтава, 10-11 березня 2022 р.)* / Ред. М. Гриньова. Полтава, 2022. С. 138–141.

34. Дячук Т. Організація історико-краєзнавчої та пошукової роботи в школі (з досвіду роботи). Чернівці : Інститут післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області, 2018. 30 с.

35. Купновицька І. Смерекова мова. *Комсомольський прапор*. Київ, 1990. 18 вересня. С. 7.

36. Левицький В. Духовний світ Марійки Підгірянки. *Краєзнавець Прикарпаття*. Івано-Франківськ, 2015. № 26. Липень – грудень. С. 22.

37. Левицький В. Їх поєднав Іван Франко. *Краєзнавець Прикарпаття*. Івано-Франківськ, 2017. № 29. С. 40–45.
38. Левицький В. Марійка Підгірянка і Тарас Шевченко. *Краєзнавець Прикарпаття*. Івано-Франківськ, 2011. № 18. С. 65–67.
39. Левицький В. Марійка Підгірянка у Заріччі. *Краєзнавець Прикарпаття*, 2012. № 20. С. 33–34.
40. Левицький В. Слово про Марійку Підгірянку. *Рідна земля*. Івано-Франківськ. С. 5.
41. Лучук В. Поетичний світ Марійки Підгірянки. *Ленінська молодь*. Івано-Франківськ, 1981. С. 99–100.
42. Максимець Б. Індивідуальна робота як форма організації позашкільної освіти. *Історико-краєзнавча діяльність у Зкладах Освіти в умовах Нової української школи. Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, 2023. С. 247–251.
43. Петрів В. Народна вчителька. *Дніпровська зірка*. Івано-Франківськ, 1981. 28 березня. С. 1.
44. Пилипів О. “Несміле дитя Підгір’я”. *Краєзнавець Прикарпаття*. Івано-Франківськ, 2013. № 21. С. 49–50.
45. Пишко О. Інтерактивні методи навчання як спосіб розвитку творчих здібностей учнів на уроках історії та правознавства. Народна освіта. Електронне наукове фахове видання. Київ, 2014. №1. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2257
46. Полєк В. Народна вчителька і поетеса. *Педагог Прикарпаття*. Івано-Франківськ, 1991. 22 березня. С. 2, 3.
47. Полєк В. Талант, хапаючий своїм ліризмом за серце. *Західний кур’єр*. Івано-Франківськ, 1991. С. 4.
48. Прокопчук В. Деякі аспекти теорії і методології шкільного краєзнавства. *Краєзнавство*, Івано-Франківськ, 2011. С. 29–36.

49. Сабадуха В. Теоретико-методологічні засади викладання історичного краєзнавства в контексті Нової української школи. *Історико-краєзнавча діяльність у Зкладах Освіти в умовах Нової української школи. Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, 2023. С. 19–21.
50. Слезінський В. Вчителька і поетеса. *Прикарпатська правда*. Івано-Франківськ, 1969. 24 жовтня. С. 12.
51. Слезінський В. Марійка Підгірянкa на Косівщині. *Радянська Гуцульщина*. Івано-Франківськ, 1971. С. 121–122.
52. Слезінський В. Марійка Підгірянкa: Образки до портрета вчительки і поетеси. Калусь : Дзвони Підгір'я, 1992. 57 с.
53. Слезінський В. Наспівність її вірша. *Новий час*. Івано-Франківськ, 1991. С. 4.
54. Стельмахович М. Вірна дочка України. *Галичина*. Івано-Франківськ, 1991. 28 березня. С. 48–49.
55. Стельмахович М. Друг і порадник для дітей. *Початкова школа*. Київ, 1996. №6. С. 87–91.
56. Стельмахович М. Славна дочка України. *Педагог Прикарпаття*. Івано-Франківськ, 1991. 22 березня. №7. С. 1, 3.
57. Тимінський Б. Шлях народної вчительки. *Комсомольський прапор*. 1981. 28 березня. С. 10.
58. Токарук Л. Біографічне дослідження педагога, поета Галицьких товариств – Марійки Підгірянки. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. Київ, 2011. №12. С. 200–204.
59. Треф'як Я. Методика краєзнавчої роботи на уроках історії України. *Історико-краєзнавча діяльність у закладах освіти: проблеми і перспективи. Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, 2022. С. 6–13.

60. Ходанич Л. Поетична педагогіка Марійки Підгірянки. *Учитель початкової школи*. Ужгород, 2018. №9. С. 22–23.

61. Черемська О. Образ краси у мовно-поетичній картині світу Уляни Кравченко та Марійки Підгірянки (за поезіями для дітей). *Культура слова збірник наукових праць*. Київ, 2017. Вип. 86. С. 121–132.

VI. Навчальні посібники, підручники

62. Брижак Н. Краєзнавча та туристична робота. Мукачево : Мукачівський державний університет, 2012. 120 с.

63. Пангелов Б. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей. Київ : Академія, 2010. 245 с.

64. Прокопчук В. Шкільне краєзнавство: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : Кондор, 2010. 240 с.

65. Фіцула М. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ: Академія, 2000. 544 с.

66. Чоланюк М. Краєзнавчий матеріал як засіб формування пізнавальної активності учнів (з досвіду роботи). Івано-Франківськ : Івано-Франківський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2025. 14 с.

VII. Інтернет-джерела

67. Життєвий та творчий шлях письменниці. Івано-Франківськ : Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І.Франка. URL : <https://lib.if.ua/exhib/1616407165.html>

VIII. Автореферати та дисертації

68. Бойко А. Педагогічні погляди та освітня діяльність Костянтини Малицької (1872 – 1947 рр.). Дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. : спец. 13.00.01 – “Загальна педагогіка та історія педагогіки”. Тернопіль, 2012. 235 с.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Фото Марійки Підгірянки у зрілому віці

Джерело: <https://esu.com.ua/article-879397>

Додаток Б.

Марійка Підгірянка з дітьми в бараках Гмінду. Фото 1915 р.

Джерело: Слезінський В. Марійка Підгірянка: Образки до портрета вчительки і поетеси. Калуш : Дзвони Підгір'я, 1992. С. 4.

Додаток В.

Могила Марійки Підгірянки на Личаківському цвинтарі у Львові.

Джерело: <https://uk.wikipedia.org/wiki>

Видання збірок віршів Марійки Підгірянки після її смерті.

Джерело: https://odb.km.ua/?dep=1&dep_up=430&dep_cur=431#gsc.tab=0

Вірш Марійки Підгірянки про голосні звуки.

Марійка Підгірянка
ГОЛОСНІ ЗВУКИ

О-о-о —
Яєчко одно
Знесла курочка чорненька.
Знайшла дівчинка одненька —
О-о-о —
Яєчко одно.

А-а-а —
А яблучка два,
Два яблука червоненькі
Несе донечка для неньки —
А-а-а —
Аж яблучка два.

И-и-и —
А хлопчиків три
В калабаню упали
І всі разом кричали —
И-и-и —
Тих хлопчиків три.

І-і-і —
Лошачки малі,

А-А-А

Є у них чотири ніжки,
Коло воза ідуть пішки —
І-і-і —
Лошачки малі.

У-у-у —
Песик на шнурку,

Пущеняток п'ять кудлатих
Полягало біля хати —
У-у-у —
Песик на шнурку.

Е-е-е —
Де-то мама, де?
Нема мами, пішла в поле,
Там бур'ян на ниві поле —
Е-е-е —
Ось вже мама йде!

У-у-у

І-і-і

И-И-И

И-И-И

Джерело: Перший раз у перший клас. Збірник віршів та оповідань /
Упор. І. Бойко. Київ : Лелека, 1986. С. 56-57.

**Пам'ятна таблиця Марійці Підгірянці на стіні Уторопської школи,
де вона працювала з викарбуваними рядками її славного вірша
“Ой не нам у кайданах ходити”**

Джерело: Левицький В. Королева дитячого слова увічнена віночком з граніту, бетону і металу. *Народна воля*. Надвірна, 2011.

URL: <http://volya.if.ua/2021/03/koroleva-dytyachoho-slova-uvichnena-vinochkom-z-hranitu-betonu-i-metalu/>

Додаток Є.

Особисті речі Марійки Підгірянки.

Джерело: Музей ім. Марійки Підгірянки в с. Білі Ослави

Додаток Ж.

**Видання поетичних збірок Марійки Підгірянки, букварів,
монографій, присвячених вивченню її діяльності.**

Джерело: Музей ім. Марійки Підгірянки в с. Білі Ослави

Додаток 3.

Хоругва, на якій надпис – “Благослови св. Ольго Український Нарід”

Джерело: Музей ім. Марійки Підгірянки в с. Білі Ослави

Додаток И.

**Фотографія авторки дипломної роботи
біля музею Марійці Підгірянці в с. Білі Ослави.**

Закон України «Про позашкільну освіту» № 2120-III від 07.12.2000**ЗАКОН УКРАЇНИ****Про позашкільну освіту**

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 46, ст.393)

{Додатково див. Закон

№ 2120-III від 07.12.2000, ВВР, 2001, № 2-3, ст.10}

{Із змінами, внесеними згідно із Законами

№ 2905-III від 20.12.2001, ВВР, 2002, № 12-13, ст.92

№ 380-IV від 26.12.2002, ВВР, 2003, № 10-11, ст.86

№ 860-IV від 22.05.2003, ВВР, 2003, № 37, ст.300

№ 1344-IV від 27.11.2003, ВВР, 2004, № 17-18, ст.250

№ 2626-IV від 02.06.2005, ВВР, 2005, № 28, ст.372

№ 876-V від 05.04.2007, ВВР, 2007, № 27, ст.363

№ 2555-VI від 23.09.2010, ВВР, 2011, № 6, ст.41

Кодексом

№ 2755-VI від 02.12.2010, ВВР, 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112

Законами

№ 5029-VI від 03.07.2012, ВВР, 2013, № 23, ст.218

№ 5460-VI від 16.10.2012, ВВР, 2014, № 2-3, ст.41

№ 76-VIII від 28.12.2014, ВВР, 2015, № 6, ст.40

№ 453-VIII від 19.05.2015, ВВР, 2015, № 30, ст.277

№ 498-VIII від 02.06.2015, ВВР, 2015, № 31, ст.294

№ 2145-VIII від 05.09.2017, ВВР, 2017, № 38-39, ст.380

№ 2541-VIII від 06.09.2018, ВВР, 2018, № 43, ст.345

№ 2581-VIII від 02.10.2018, ВВР, 2018, № 46, ст.371

№ 2704-VIII від 25.04.2019, ВВР, 2019, № 21, ст.81

№ 124-IX від 20.09.2019, ВВР, 2019, № 46, ст.295

№ 385-IX від 17.12.2019, ВВР, 2020, № 15, ст.94

№ 463-IX від 16.01.2020, ВВР, 2020, № 31, ст.226

№ 1414-IX від 27.04.2021}

{Установити, що у 2016 році норми і положення абзацу першого частини другої, абзаців другого, четвертого частини третьої статті 18, абзацу третього частини четвертої статті 21, частини першої статті 22 цього Закону застосовуються у порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових

Джерело: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text>

Приклад постеру до участі конкурсу в МАН України.

«Марійка Підгірянкa (1881-1963) – українська дитяча письменниця, педагог»

Калинчук Яна Богданівна
студентка групи СОІ-42 спеціальності 014.03 «Середня освіта (Історія)»
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
Науковий керівник:
Райківський Ігор Ярославович, завідувач кафедри історії України і методики викладання історії, доктор історичних наук, професор

Мета дослідження – всебічний аналіз, висвітлення й систематизація інформації про ранні роки Марійки Підгірянки та формування світогляду, її педагогічну, письменницьку і громадську діяльність.

Завдання дослідження:

- з'ясувати дату й місце народження Марії Ленерт,
- проаналізувати вплив сімейного й родинного виховання на її самосвідомість, підкреслити на початок її письменницької творчості,
- здобуття шкільної й професійної освіти самотужки
- прослідкувати діяльність Марійки Підгірянки як педагогині та дитячої письменниці.

Марійка Підгірянкa

Об'єктом дослідження виступає Марійка Підгірянкa як історична постать першої половини ХХ століття.

Предмет дослідження – дитячі та юнацькі роки Марійки Підгірянки, педагогічна, письменницька і громадська діяльність.

Методи дослідження:

- ❖ історичний;
- ❖ логічний;
- ❖ описовий;
- ❖ ретроспективний;
- ❖ порівняльний;
- ❖ проблемно-тематичний;
- ❖ системно-структурований

Публіковані твори педагогині та дитячої письменниці.

ВИСНОВКИ:

Марійка Підгірянкa (1881–1963 рр.) присвятила свідоме життя – понад 40 років! – педагогічній діяльності, працювала вчителькою і навчала своїх учнів у різних куточках сучасної Івано-Франківської та Закарпатської областей, залишивши після себе велику письменницьку спадщину у вигляді віршів спеціально для дітей. Постать Марійки Підгірянки є малодослідженою в сучасній науці, хоч вона відіграла свого часу велику роль в українському національному відродженні, формувала національну самосвідомість і високі людські якості в молодого покоління українців – майбутнього України.

Хід дослідження:

1. Складання плану.;
2. Формулювання наукового апарату проєкту.;
3. Підбір, опрацювання, укладання списку первинних і вторинних джерел.;
4. Написання розділів, вступу та висновків

Джерело: Методична розробка авторки

Методика вивчення постаті Марійки Підгірянки в позакласній та позашкільній історико-краєзнавчій роботі крізь призму форм роботи		
<u>Масової</u>	<u>Групової</u>	<u>Індивідуальної</u>
<i>Екскурсію</i> до музею ім. Марійки Підгірянки в с. Білі Ослави	<i>Цікаві факти</i> з біографії Марійки Підгірянки	<i>Участь в науковій роботі:</i> подання статті до МАН України
Запросити пана Левицького в якості гостя для <i>проведення про неї лекцію</i>	Інтерактивні методи: “Резюме”, “Мікрофон”, “Сенкан”, “Журналіст”, “Інтелект-карта”, “Дебати”, “Кросворд”, “Ажурна пилка”	
<i>Похід в гори</i> на підґрунті любові Підгірянки до рідних Карпат в супроводі педагога	<i>Додатку</i> “Google Карта” для позначення місця її діяльності у межах Прикарпаття та Закарпаття	
<i>Вікторини</i>	<i>Роботи з Штучним Інтелектом</i>	
Конкурс читців для <i>декламування її патріотичних віршів</i>	<i>Соціальні мережі</i> з метою популяризації її, як маловідомої історичної постаті	
	Позакласне чи гурткове заняття у вигляді <i>уроку-лекції</i>	

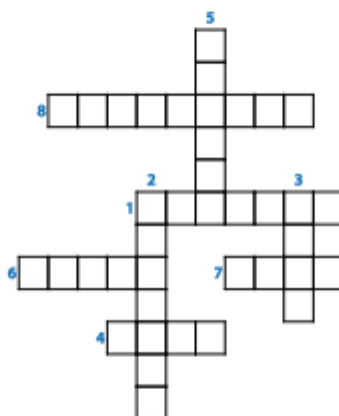
Джерело: Методична розробка авторки роботи

Кросворд про Марійку Підгірянку.

(ім'я та прізвище)

КРОСВОРД

Розгадай кросворд.

По горизонталі: 1. 7. Кому найбільше їх присвячувала?. 4. 1. Де вона народилася?. 6. 6. Про що значною мірою писала вірші?. 7. . 8. 5. В якому австрійському таборі Підгірянка перебувала?.

По вертикалі: 2. 4. Ким вона працювала?. 3. 3. Де опублікувала свій найперший вірш?. 5. 2. Як вона себе називала?.

Створено за допомогою генератора завдань на сайті "Розвиток дитини"
childdevelop.com.ua

Джерело: Методична розробка авторки роботи за допомогою сайту "Розвиток дитини".

URL: <https://childdevelop.com.ua/generator/letters/cross.html>

План – конспект позакласного заняття

Тема: *«Марійка Підгірянка (1881-1963) – українська дитяча письменниця, педагог»*

10-клас

29.03.2025.

Мета:

Навчальна:

- ознайомити учнів з історичною постаттю свого краю Марійки Підгірянки.;
- проаналізувати її внесок в історію нашої країни.;
- прослідкувати педагогічну та письменницьку діяльність на теренах Прикарпаття та Закарпаття.

Розвивальна:

- розвивати уміння використовувати набуті знання в житті (на основі теми позакласного заходу).; / **логічна, просторова**
- розвивати критичне мислення (на основі роботи із джерелом, методів *“Мікрофон”*, *“Коло ідей”*, *“Вгадай загадку”*, *“Сліпа карта”*, *“Підтвердіть тезу”*, *“Мозковий штурм”*, *“Кросворд”*, *“Сенкан”*).; / **логічна**
- формувати навички роботи з наочністю (на основі методу *“Сліпа карта”*, *“Кросворд”*).; / **інформаційно-аксіологічна**
- формувати в учнів просторову компетентність (на основі методу *«Сліпа карта»*).; / **просторова**
- формувати в учнів внутрішньопредметні зв'язки (на основі життєпису та спогадів самої Марійки Підгірянки).; / **аксіологічна, логічна**
- формувати в учнів зовнішньопредметні зв'язки (на основі аналізу віршів Марійки Підгірянки).; / **логічна**
- розвивати вміння аналізувати (на основі теми позакласного заходу, а також про вплив Кобзаря Шевченка на формування національної свідомості, методу *“Підтвердіть тезу”*).; / **логічна, аксіологічна**

- розвивати вміння працювати з джерелом (на основі спогадів Підгірянки, О. Заклинської, вгадування її загадки та цитування її віршів) / **логічна, аксіологічна, інформаційна**

Виховна:

- виховати почуття любови й поваги до історії України.; / **громадянська, аксіологічна**
- виховати почуття любови й поваги до історії свого рідного краю.; / **громадянська, аксіологічна**
- виховати почуття гордості за своїх видатних земляків (на основі постаті Марійки Підгірянки, як уродженки Гуцульщини); / **громадянська**
- викликати почуття солідарності до думок однокласників (співпраця в колективі).; / **громадянська, особиста**
- формувати комунікативну компетентність шляхом усних відповідей, міркувань (співпраця в колективі).; / **мовленнєва**
- виховувати учнів почуття патріотизму (на основі вірша “Ой не нам в кайданах ходити”); / **громадянська**
- плекання почуття любові до своїх матерів (на основі вірша “Мати”); / **соціальна**
- настановляти на важливість та цінність освіти в наш час (на основі самотужного навчання Підгірянки); / **громадянська**
- спонукати та мотивувати учнів до вивчення багатьох мов (на основі постаті Марійки Підгірянки, як поліглотки) / **громадянська**

Форма заходу: фронтальна.

Основні постаті: Марійка Підгірянка

Обладнання: мультимедійне обладнання, дошка, роздатковий матеріал.

План:

1. *Марія Ленерт і її дитинство;*
2. *Діяльність на педагогічній ниві;*
3. *Її внесок у письменницьку спадщину;*

Час проведення	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
3 хв	I. Організаційний	Взаємне привітання. Перевірка готовності учнів до позакласного заходу. Побажання на гарний день і хорошого настрою. 		мовленнєва логічна аксіологічна комунікативна
3 хв	II. Мотиваційний етап	Сьогодні на позакласному занятті, у день її уродин, розглядатимемо, на жаль, маловідому, але не менш видатну українську дитячу письменницю та вчительку з нашого рідного Прикарпаття Марійку Підгірянку, котра відала своїх сорока років життя на служінню дітям, складаючи для них неповторні, простенькі на вивчення віршики з глибоко-духовним сенсом життя: Бога, Природу та Україну. Вчитель виймає підручник “Читанку” за 2 клас та показує один із сторінок, де проілюстровано її вірш	Метод “Мікрофон” Чи чули ви колись про неї, як про історичну постать та читали її твори в дитинстві?	інформаційна мовленнєва

		 		
2 хв	III. Актуалізаційний етап		1. Яких ви ще дитячих письменників знаєте?; 2. Які їхні вірші, чи твори вивчали під час навчання в початкових класах?	логічна логічна
20 хв	IV. Основна частина	Етап №1 <i>Марія Ленерт і її дитинство</i> Марія Ленерт (Марійка Підгірянкa) народилася 29 березня 1881 року в селі Білі Ослави (Івано-Франківщина) в багатодітній родині Теофілії Волошин і лісничого Омеляна Ленерта. З дитинства виховувалася в атмосфері любові до Карпатського краю, моральності та освіти. Велику роль у її розвитку відіграв дідусь, священник Микола Волошин, який навчав її читати, писати, розповідав казки, знайомив із театром та мовами. Писати почала з 14 років – спершу польською, а згодом, під впливом “Кобзаря” Т. Шевченка, – українською. Читала твори Гейне, Мілера, Франка, Лесі Українки, Лепкого. Через матеріальні труднощі та непопулярну освіту на той час для жінок, здобувала освіту самостійно, екстерном закінчила шкільну програму в	Метод “Коло ідей” Чому освіта для жінок не була обов’язковою в той час, на коли припадало дитинство Марійки Підгірянки? Робота з джерелом <u>Прочитайте уривок з її спогадів:</u> <i>“Ви всі, що ходите щодня до школи, слухаєте викладачів фізики, математики, не маєте поняття, кільки треба напруження мозку, щоби зрозуміти те, що іншим професор в школі так легко і приступно щодня роз’яснить”</i> Яку цінність в наш час має шкільна та	логічна аксіологічна хронологічна інформаційна аксіологічна

	Коломиї (1896) та вчительську семінарію у Львові (1896–1900). Після завершення навчання розпочала викладацьку діяльність в Уторопській школі. Етап №2 <i>Діяльність на педагогічній ниві</i> Починаючи з 1900 року, Марійка Підгірянка працювала вчителькою початкових класів, упроваджуючи новаторські методики: використовувала кольорову крейду, малювала і складала до малюнків вірші та загадки. У 1904 році познайомилася з педагогом Августином Домбровським, з яким згодом одружилася і переїхала до села Рибне. Через переслідування австрійською владою її перевели в с. Ворона лише у 1911 році. У 1910 році на вчительському вічі виступила з доповіддю на педагогічну тематику. Пройшла успішну атестацію в Заліщиках, де познайомилась із Осипом Маковеєм. Під час Першої світової війни перебувала в австрійському таборі в Гмінді, де вчителювала для засланих дітей, а пізніше — в Моравії навчала хворих учнів на трахому. У 1920-х роках разом із чоловіком працювала на Закарпатті, займаючись культурно-просвітницькою роботою. Після звільнення чехословацькою владою, продовжила вчителювання, зокрема для внуків Івана Франка. У 1929 році повернулася до Галичини, де викладала в селі Антонівка,	професійна освіта? Оцініть значення Кобзаря Т. Шевченка у формування національної свідомості після своєї смерті? Метод “Вгадай загадку” Учні вгадують загадку від Марійки Підгірянки про листок, відповідно за рівнем складності: <i>“Летіли птахи зелені, сіли спочити на клені. По десять птахів на кожну вітку, сіли весною, сидять влітку. А прийде осінь — запалить крони, птахи зелені стануть червоними Зірвуться з віток у мжичці сірій — поринуть з вітром в кленовий вирій.”</i> Робота з джерелом Із спогадів О. Заклинської про умови навчання в австрійських бараках: <i>“Поетеса вклала в школу не лише свої</i>	аксіологічна логічна інформаційна
--	--	--	--

поєднуючи навчання з вихованням любові до природи, фольклору, рідного краю. Організовувала ігри, драмгуртки, вечірню школу для дорослих.

У 1937 році її призначили директором школи в селі Братишева, але згодом вона повернулася до звичайної вчительської роботи. Брала участь у поетичних конкурсах і здобувала грошові нагороди. Після травми в 1940 році, попадаючи під копитами коня, припинила викладацьку діяльність, однак не полишала писати — створювала збірки для дітей та внуків.

моральні і фізичні сили, але й матеріальні засоби. Коли діти не мали шитків, купувала вона їм за свої гроші, щоби тільки мали на чім писати”

Метод “Сліпа карта”

На сліпій карті учні мають позначити місця та роки педагогічної діяльності Марійки Підгірянки.

Приклад карти-схеми з музею ім. Марійки Підгірянки в с. Білі Ослави:

просторова
хронологічна

		Етап №3 <i>Її внесок у письменницьку спадщину</i> У 1903 році Марійка Підгірянка вперше опублікувала вірш «Ой не нам в кайданах ходити» в газеті «Діло». Згодом композитор Й. Кинашевич поклав його на музику — пісню співали січові стрільці. Перша збірка поезій «Відгуки душі» вийшла в 1908 році. Вірш «Україна», присвячений дядькові, у 1912 р. також став піснею (музика А. Баландюка). У 1916 р. у Відні опубліковане оповідання «Малий Василько», а 1919-го — поема «Мати-страдниця» і вірші у «Читанці» Б. Заклинського. У Закарпатський період вона створила релігійні твори: «Гостина Святого Миколая» (1920), «Вертеп» (1921), п'єсу «На чужому пір'ї» (1922), читанку «Ластівка» та «Збірничок віршів для дітей» (1926). У 1929 р. написала автобіографічне оповідання «Марійчин Великдень». У 1932 р. з'явилися казки: «Брисько, гуска і лисичка», «Юркова мандрівка» та інші. Разом із чоловіком у 1941 р. видала «Букварик для українських шкіл». За радянської влади її майже не друкували, окрім збірки «Гірські квіти» (1962). Після смерті виходили дитячі збірки: «Безкінечні казочки», «Грай, бджілко», «Ростить	Метод “Спростуй міф” На основі переслідування Марійки Підгірянки та її чоловіка Августина Домбровського з боку австрійської та чехословацької влади спростуйте між про “добре життя” в Австрійській імперії та в Чехословаччині Цитування її віршів <i>“Хто тебе так щиро любить, І вбирає, і голубить, І кладе у постіль спати? Мати. Хто стеріг тебе від злого, Відмовляв собі усього, Щоб тобі віддати? Мати. Хто тебе узяв за руку І до школи на науку Вів, щоб розуму навчати? Мати.”</i>	аксіологічна логічна культурна соціальна інформаційна
--	--	--	--	---

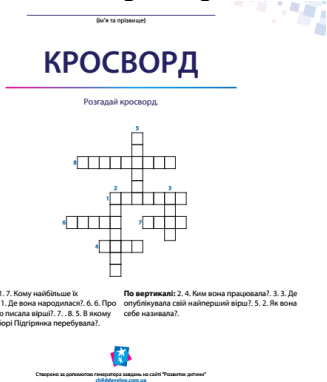
великі», «Школярики йдуть». Найактивніше її творчість перевидавалась у період Незалежності. Найповніша збірка — «Для України вірно жиймо».

“Ой місяць січень кличе мороза,
Морозить лиця, щипає носа.
А місяць лютий вітрами дує,
На водах з льоду мости будує.
Березень-місяць мости поломить
Весняну пісню річка задзвонить.
Квітами квітень всіх привітає,
Усі садочки порозквітає.
Гей, травень прийде у дні чудові
Простелить всюди трави шовкові.
А місяць червень луги покосить.
Червоним соком ягідки зросить.
А місяць липень гарячим літом
Обсипле липи пахучим цвітом.
А місяць серпень серпом задзвонить,
Достиглий колос додолу склонить.
Вересень-місяць добре газдує,
Овоч смачненький дітям дарує.
А місяць жовтень мряку розвіє,
В лісах, в садочках лист пожовтіє.

інформаційна

аксіологічна

			<i>А листопад той жалю не має, З дерев останнє листя зриває. А місяць грудень на радість людям — Сніжком присипле замерзле груддя...</i> Метод “Підвердїть тезу” На основі прочитаних віршів підвердїть тезу про простоту та глибинність її віршів Метод “Мозковий штурм” Чому радянська влада за період її життя не видавала її віршів?	логічна
10 хв	VI. Систематизація знань		Метод “Кросворд” По горизонталі: 1. 7. Кому найбільше їх присвчувала? 4. 1. Де вона народилася? 6. 6. Про що значною мірою писала вірші? 7. 8. 5. В якому австрійському таборі Підгірна перебувала? По вертикалі: 2. 4. Ким вона працювала? 3. 3. Де опублікувала свій найперший вірш? 5. 2. Як вона себе називала? Сторінка за допомогою програмного забезпечення "Помічник дитини" diddidididid.com.ua На цьому кросворді учні мають відповісти на питання на основі її життєпису, що розглядалося під час заняття.	просторова логічна хронологічна

			Метод “Сенкан” Учні мають скласти вірш у вигляді сенкану про Марійку Підгірянку відповідно за такими вимогами: Наприклад: 1. Підгірянка; 2. Талановита, ніжна; 3. Пише, вчить, надихає; 4. Любила дітей і Україну; 5. Поетеса	логічна
3 хв	VII. Висновки	А на завершення, процитую вищезгаданий вірш Марійки Підгірянки “<i>Ой не нам в кайданах ходити</i>”, який і досі актуальний в наш час, коли виборюємо власну незалежність під час війни ціною власного життя. <i>“Ой, не нам, та не нам, В кайданах ходити! Ой, не нам, та не нам, Ворогам служити! Кланятися панам Та ще чурам панським. Ой, не нам, та не нам, Онукам гетьманським! Ой, не нам, та не нам, Конати в неволі, Дать орать ворогам На своєму полі.”</i>		